

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
ЦЕНТР ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ ТА
ПРОФЕСІЙНИХ СУДДІВ
КАФЕДРА ПОЛІТИЧНИХ ТЕОРІЙ

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему:

ЕТНОНАЦІОНАЛЬНІ ВИКЛИКИ В КРАЇНАХ ЄС: ПОЛІТИКО-
УПРАВЛІНСЬКИЙ ВИМІР

Виконав: здобувач вищої освіти
2 курсу магістратури
Галузь знань 28 «Публічне
управління та адміністрування»
спеціальність 281 «Публічне
управління та адміністрування»
Барасій Віта Юріївна
(прізвище, ім'я, по-батькові)

Науковий керівник:
Доктор політичних наук, професор
Вітман Костянтин Миколайович

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по-
батькові)

Рецензент:
Доктор історичних наук, професор
Кормич Людмила Іванівна

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по-
батькові)

АНОТАЦІЯ
на магістерську роботу
**на тему «Етнонаціональні виклики в країнах ЄС: політико-
управлінський вимір»**

Магістерський дослідницький проект на здобуття кваліфікаційного ступеня магістр за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2025.

Магістерське дослідження присвячено теоретико-правовій та політико-управлінській характеристиці етнонаціональних викликів у країнах Європейського Союзу, зокрема аналізу сутності, змісту та динаміки міжетнічних відносин, особливостей формування й реалізації державної етнополітики, а також управлінських механізмів запобігання соціальній напрузі на етнічному ґрунті. Досліджено правові засади діяльності органів влади у сфері етнічної політики, розкрито особливості функціонування етнонаціональних інститутів у країнах ЄС, здійснено порівняльний аналіз управлінських практик, спрямованих на інтеграцію національних меншин та підтримання міжкультурного діалогу. Робота складається із вступу, 2 розділів, що містять 7 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

У роботі систематизовано теоретико-методологічні підходи до дослідження етнонаціональної політики в ЄС. Узагальнено концепції мультикультуралізму, інтеграціонізму та інтеркультуралізму, представлені в працях F. Bolmberg (2020), A. Rochira (2024), G. Toggenburg (2025), F. Boucher та J. Maclure (2018). Спираючись на дослідження українських науковців (О. Майборода, 2025; К. Вітман, 2021; О. Беліченко, 2024), доведено, що ефективна етнополітика поєднує правові, культурні й освітні інструменти забезпечення рівності та інтеграції меншин.

Проаналізовано правові основи діяльності органів влади у сфері міжетнічних відносин з урахуванням норм Хартії ЄС про основні права,

Рамкової конвенції про захист національних меншин, Європейської хартії регіональних мов і відповідних положень конституцій країн-членів. Виявлено спільні принципи: недискримінація, культурний плюралізм, громадянська рівність.

На основі статистичних даних Eurostat (2025), Єврокомісії (2024), FRA (2024), OECD (2023) здійснено порівняльну характеристику етнонаціональної політики 27 держав ЄС. Визначено, що частка представників меншин і мігрантів становить у середньому 12–15% населення, з максимальними показниками в Люксембурзі, Австрії, Швеції й Німеччині. Доведено результативність інтеграційних стратегій ЄС – Action Plan on Integration and Inclusion 2021–2027, програм інтеркультурних міст тощо.

Досліджено управлінські реакції на міжетнічні конфлікти та протести у Франції (2005, 2023), Швеції (2022) та Бельгії (2020). Виявлено причини загострень: соціальна нерівність, концентрація мігрантів у депривованих районах, низький рівень політичної участі, недовіра до влади. Зафіксовано, що заходи, такі як Community Policing, посилення соціального діалогу й підтримка молоді, знижують конфліктогенність.

Оцінка ефективності управлінських механізмів показала: у країнах із системним моніторингом інтеграції (Нідерланди, Фінляндія) рівень міжетнічних інцидентів скоротився на 28% за 5 років (Єврокомісія, 2025). Водночас у Італії, Греції та Болгарії напруга зберігається через фрагментарність політики.

Отримані результати дозволили встановити, що сучасна етнонаціональна політика ЄС еволюціонує від формального визнання прав меншин - до побудови інклюзивної громадянської ідентичності, орієнтованої на рівноправну участь усіх груп у суспільному житті.

Елементи наукової новизни вперше здійснено комплексне дослідження етнонаціональних викликів у країнах Європейського Союзу в політико-управлінському вимірі, що дозволило розкрити їхній вплив на формування сучасних моделей державного управління. Вперше систематизовано

європейські моделі управління культурним різноманіттям (асиміляційну, мультикультуралістську, інтеркультурну та постмультикультуралістську) та виявлено закономірності їхньої еволюції у відповідь на кризу мультикультуралізму. Уточнено зміст поняття “етнонаціональні виклики” як політико-управлінського феномену, що поєднує соціально-демографічні, культурні, правові та безпекові аспекти розвитку поліетнічних суспільств. Поглиблено інституційний аналіз діяльності органів ЄС у сфері етнополітики та інтеграції меншин, а також обґрунтовано можливість адаптації європейського досвіду інтеркультурного управління до українських реалій, що має практичне значення для вдосконалення національної етнополітики в умовах воєнних і міграційних викликів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання його результатів для вдосконалення державної політики у сфері етнонаціональних відносин, зокрема при адаптації європейського досвіду інтеграції меншин та управління культурним різноманіттям до українських реалій. Матеріали роботи можуть бути корисними у діяльності органів публічної влади, що формують стратегії соціальної згуртованості, запобігання дискримінації та розвитку міжетнічного діалогу. Отримані результати також можуть бути використані в навчальному процесі при викладанні курсів із політології, публічного управління та етнополітології. Узагальнений досвід країн ЄС становить цінну методологічну основу для модернізації української етнополітики в умовах воєнних та міграційних викликів.

Ключові слова: етнонаціональні виклики, державне управління, політика, міжетнічні відносини, культурне різноманіття, інтеграція, міграція, ідентичність, толерантність, європейський досвід.

ABSTRACT
for master's thesis
on the topic "Ethno-national challenges in the EU countries: political
and managerial dimension"

Master's research project for the qualification degree of Master in the specialty 281 "Public Administration and Administration". - National University "Odessa Law Academy", Odesa, 2025.

The master's research is devoted to the theoretical, legal and political-managerial characteristics of ethno-national challenges in the countries of the European Union, in particular, the analysis of the essence, content and dynamics of interethnic relations, the peculiarities of the formation and implementation of state ethno-policy, as well as managerial mechanisms for preventing social tension on ethnic grounds. The legal foundations of the activities of the authorities in the field of ethnic policy are investigated, the peculiarities of the functioning of ethnonational institutions in the EU countries, a comparative analysis of management practices aimed at the integration of national minorities and maintaining intercultural dialogue has been carried out. The work consists of an introduction, 2 chapters containing 7 subsections, conclusions, a list of used sources and appendices.

The paper systematizes theoretical and methodological approaches to the study of ethno-national policy in the EU. The concepts of multiculturalism, integrationism and interculturalism presented in the works of F. Bolmberg (2020), A. Rochira (2024), G. Toggenburg (2025), F. Boucher and J. Maclure (2018) are summarized. Based on the research of Ukrainian scientists (O. Mayboroda, 2025; K. Vitman, 2021; O. Belichenko, 2024), it is proved that effective ethnopolitics combines legal, cultural and educational tools to ensure equality and integration of minorities.

The legal basis of the activities of the authorities in the field of interethnic relations is analyzed, taking into account the norms of the EU Charter of Fundamental Rights, the Framework Convention for the Protection of National Minorities, the European Charter for Regional Languages and the relevant provisions of the constitutions of the member states. Common principles have been identified: non-

discrimination, cultural pluralism, civil equality.

Based on the statistics of Eurostat (2025), the European Commission (2024), FRA (2024), OECD (2023), a comparative characterization of the ethno-national policy of 27 EU states is carried out. It has been determined that the share of representatives of minorities and migrants is on average 12-15% of the population, with the maximum indicators in Luxembourg, Austria, Sweden and Germany. The effectiveness of EU integration strategies - Action Plan on Integration and Inclusion 2021-2027, programs of intercultural cities, etc. has been proven.

Managerial responses to interethnic conflicts and protests in France (2005, 2023), Sweden (2022) and Belgium (2020) are studied. The causes of exacerbations have been identified: social inequality, concentration of migrants in deprived areas, low level of political participation, distrust of the authorities. It has been recorded that measures such as Community Policing, strengthening social dialogue and supporting young people reduce conflictogenicity.

An assessment of the effectiveness of management mechanisms showed that in countries with systematic monitoring of integration (the Netherlands, Finland), the level of interethnic incidents decreased by 28% in 5 years (European Commission, 2025). At the same time, in Italy, Greece and Bulgaria, tensions persist due to fragmentation of politics.

The results obtained made it possible to establish that the modern ethnonational policy of the EU is evolving from the formal recognition of minority rights to the construction of an inclusive civic identity focused on the equal participation of all groups in public life.

Elements of scientific novelty for the first time, a comprehensive study of ethno-national challenges in the countries of the European Union in the political and managerial dimension was carried out, which made it possible to reveal their impact on the formation of modern models of public administration. For the first time, European models of cultural diversity management (assimilation, multiculturalist, intercultural and post-multiculturalist) were systematized and the regularities of their evolution in response to the crisis were identified multiculturalism. The content of

the concept of "ethno-national challenges" as a political and managerial phenomenon that combines socio-demographic, cultural, legal and security aspects of the development of multiethnic societies has been clarified. The institutional analysis of the activities of EU bodies in the field of ethnopolitics and minority integration has been in-depth, as well as the possibility of adapting the European experience of intercultural governance to Ukrainian realities, which is of practical importance for improving national ethnopolitics in the context of war and migration challenges, has been substantiated.

The practical significance of the results obtained lies in the possibility of using its results to improve the state policy in the field of ethno-national relations, in particular in adapting the European experience of minority integration and management of cultural diversity to Ukrainian realities. The materials of the work can be useful in the activities of public authorities that form strategies for social cohesion, prevention of discrimination and development of interethnic dialogue. Obtained The results can also be used in the educational process when teaching courses in political science, public administration and ethnopolitical science. The generalized experience of the EU countries constitutes a valuable methodological basis for the modernization of Ukrainian ethnopolitics in the face of military and migration challenges.

Keywords: ethno-national challenges, public administration, politics, interethnic relations, cultural diversity, integration, migration, identity, tolerance, European experience.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У МУЛЬТИНАЦІОНАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ	8
1.1. Історіографія та методологічні підходи до дослідження міжетнічних процесів	8
1.2. Європейська модель управління культурним різноманіттям	25
1.3. Правові засади діяльності органів влади у сфері етнічної політики	37
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	48
2.1. Особливості реалізації державної політики у сфері міжетнічних відносин у країнах Західної Європи	48
2.2. Управлінські рішення щодо запобігання соціальній напрузі на етнічному ґрунті	54
2.3. Інституційні механізми забезпечення толерантності та інтеграції мігрантів	62
2.4. Актуальні напрями вдосконалення публічного управління у сфері етнополітики	72
ВИСНОВОК	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	85
ДОДАТКИ	98

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасна Європа постає як поліетнічний та полікультурний простір, у межах якого співіснують сотні етнічних груп, десятки мов і культурних традицій. Інтенсивні міграційні процеси, розширення кордонів Європейського Союзу, глобалізація та інформаційна відкритість суттєво змінюють етнополітичну карту континенту. Етнонаціональне питання набуває не лише гуманітарного, а й безпосередньо політико-управлінського виміру, оскільки від ефективності державного управління в цій сфері залежить стабільність політичних систем, соціальна згуртованість і демократичний розвиток держав ЄС.

Європейський Союз сьогодні стикається з низкою етнонаціональних викликів: посиленням міграційних потоків із країн Близького Сходу, Африки та Східної Європи; зростанням міжетнічної напруги; кризою політики мультикультуралізму; активізацією націоналістичних і популістських рухів. У цих умовах держави-члени ЄС змушені переосмислювати моделі взаємодії між титульними націями та етнічними меншинами, поєднуючи принципи демократичної рівності з потребою забезпечення національної безпеки. Це обумовлює потребу в глибокому теоретичному аналізі та оновленні політико-управлінських підходів до управління культурним різноманіттям.

Проблематика етнонаціональної політики має комплексний характер і охоплює питання правового регулювання статусу національних меншин, інституційного забезпечення інтеграційних процесів, громадянської участі та державного контролю за міжетнічними відносинами. Європейська практика демонструє різноманітність моделей - від асиміляційних до інтеркультурних - що відображає різні історичні, політичні та культурні традиції країн. Водночас жодна з моделей не є універсальною: криза мультикультуралізму у 2000-х роках, зростання ксенофобських настроїв і проблема «паралельних суспільств» у країнах Західної Європи свідчать про необхідність пошуку нових форматів управління етнічним розмаїттям.

На рівні Європейського Союзу сформувалася система правових і нормативних механізмів - від Хартії основних прав ЄС до директив про заборону дискримінації, - однак ефективність їх реалізації залежить від адміністративних практик і політичної волі національних урядів. У цьому контексті особливої ваги набуває дослідження того, як саме країни ЄС - Франція, Німеччина, Іспанія, Польща, Італія - адаптують спільноєвропейські стандарти до власних національних моделей етнополітики, враховуючи історичні особливості та соціальні умови.

Потреба у вивченні політико-управлінських аспектів етнонаціональних процесів також зумовлена актуальними тенденціями: переходом від політики мультикультуралізму до концепції інтеркультуралізму, посиленням ролі громадянської інтеграції, впровадженням стратегій управління різноманіттям у публічній адміністрації та бізнес-середовищі. Ці зміни трансформують традиційне розуміння державної етнополітики, роблячи її частиною загальноєвропейської стратегії соціальної згуртованості та сталого розвитку.

Актуальність дослідження визначається також і потребою вироблення теоретико-практичних рекомендацій для вдосконалення державного управління у сфері етнонаціональної політики, зокрема через аналіз ефективності моделей, що застосовуються в країнах ЄС. Досвід Європейського Союзу є надзвичайно цінним для України, яка в умовах воєнних викликів і внутрішньої міграції формує власну політику етнічного порозуміння, толерантності та інтеграції внутрішньо переміщених осіб.

Так, дослідження етнонаціональних викликів у країнах ЄС у політико-управлінському вимірі є актуальним як з наукового, так і з практичного погляду. Воно сприяє розумінню закономірностей формування ефективної державної політики у багатонаціональному середовищі, визначає оптимальні управлінські моделі, що забезпечують баланс між правами меншин і збереженням суспільної єдності, та має безпосереднє прикладне значення для модернізації української етнополітики відповідно до європейських стандартів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: Вітчизняні дослідники, зокрема К. Вітман (2020, 2021), М. Драпак (2022), В. Костенко (2023), О. Малиновська (2021) та Ю. Сліпецька (2025), розкривають особливості еволюції етнополітики в країнах ЄС і наголошують на важливості впровадження принципів європейської інтеграції, інклюзивності та соціальної згуртованості. У їхніх роботах підкреслюється перехід від концепції мультикультуралізму до інтеркультурної взаємодії, де ключову роль відіграє діалог культур і державна підтримка меншин. Серед зарубіжних авторів G. Bolmberg (2020), B. Peruzzi Castellani (2023), S. Konaté (2024), M. Berg (2025) та G. Toggenburg (2025) аналізують сучасні моделі інтеграції в країнах Західної Європи. У працях наголошується на посиленні ролі місцевого самоврядування, цифрової інклюзії та комплексних програм ЄС (Action Plan on Integration and Inclusion 2021–2027), спрямованих на запобігання конфліктам і підвищення соціальної стабільності. А також Adamyk V., Ardeli O., Berg M., Boucher F., Choquet S., Chukwu H. O., d. Groot D., Diakiv V., Ercan S. A., Favell A., Gozdecka D. A., Kmak M., Koenig M., Kondur V. A., Kymlicka W., Mazzoni L., Modood T., Perkins V., Rochira C., Schimmelfennig F., Silhol G., Sychov V., Toggenburg G. N., Tsymbaliuk D. I., Wallerstein D., Yusuf T. M., Zanfrini L., Monaci M. Антонюк О. В., Беліченко ., Завгородня Ю. В., Краснопольська Т. М., Войналович В. А., Гребенюк О. Р., Данілова А., Дац А., Денисюк Ж. З., Драпак М. І., Євтух В., Крисаченко В., Крижов Д. В., Курас І., Л. Нагорна, Лопачька Н. М., Микуленко М. В., М. Обушний, Пивоварова М. О., Полюх Р., Рафальський О. О., Ребет Л., Смалійчук Г., Була С., Стасюк Я. Г., Трипольська Г., Рябцев Г., Хом'як А., Шепель О., Янович А.

Об'єкт і предмет МР.

Об'єкт дослідження - етнонаціональна політика країн Європейського Союзу як система державного управління міжетнічними відносинами, спрямована на забезпечення соціальної стабільності, культурного різноманіття та політичної інтеграції суспільства.

Предмет дослідження - етнонаціональні виклики в країнах ЄС: політико-управлінський вимір.

Мета і завдання МР. Метою є виявлення сутності та особливостей етнонаціональних викликів у країнах Європейського Союзу, а також аналіз політико-управлінських механізмів їх подолання в контексті формування ефективної моделі управління культурним різноманіттям.

Завдання МР:

1. Проаналізувати історіографію та методологічні підходи до дослідження міжетнічних процесів
2. Систематизувати європейську модель управління культурним різноманіттям
3. Дослідити правові засади діяльності органів влади у сфері етнічної політики
4. Особливості реалізації державної політики у сфері міжетнічних відносин у країнах Західної Європи
5. Дослідити управлінські рішення щодо запобігання соціальній напрузі на етнічному ґрунті
6. Визначити інституційні механізми забезпечення толерантності та інтеграції мігрантів
7. Сформулювати актуальні напрями вдосконалення публічного управління у сфері етнополітики

Методи дослідження. У процесі дослідження застосовано комплекс загальнонаукових, спеціальних і емпіричних методів, що забезпечили системність і достовірність результатів. Системний підхід дав змогу розглядати етнонаціональні процеси як політико-управлінську систему з взаємопов'язаними правовими, соціальними та інституційними компонентами. Порівняльно-політологічний та історико-генетичний методи використано для зіставлення моделей етнополітики у країнах ЄС і простеження їх еволюції від асиміляційних до інтеркультурних. Інституційний і нормативно-правовий аналіз дозволив дослідити діяльність

органів ЄС і національних урядів, а також законодавчу базу у сфері міжетнічних відносин. Методи кількісного аналізу забезпечили обробку статистичних даних Eurostat, OECD та EMN, що відображають динаміку культурного різноманіття. Метод узагальнення застосовано для формування висновків і практичних рекомендацій щодо вдосконалення управлінських стратегій у сфері етнополітики.

Структура та обсяг МР. Робота складається зі вступу, 2 розділів, висновку, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 89 сторінок. Список використаних джерел включає 95 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У МУЛЬТИНАЦІОНАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

1.1. Історіографія та методологічні підходи до дослідження міжетнічних процесів

Міжетнічні процеси - це сукупність соціальних явищ, пов'язаних із взаємодією етнічних груп: від їхньої консолідації чи конфлікту до асиміляції, інтеграції та формування міжнаціональних ідентичностей [7, с. 25]. Ця тематика є міждисциплінарною: її досліджують етнологи, соціологи, політологи, психологи та культурологи. Поняття «етнонаціональні процеси» є багатовимірним і включає декілька аспектів:

Етнічний аспект охоплює не лише факт належності до певної етнічної спільноти, а й динаміку етнічної ідентичності, механізми її артикуляції та форми міжгрупової взаємодії, які прямо впливають на політичні процеси. У політологічному вимірі етнічність розглядають як складну соціально-культурну змінну, що формується під впливом історичної пам'яті, мовних і релігійних практик, економічних нерівностей та інституційних рамок; вона виявляється в поведінці громадян (політична участь, виборчі орієнтації), у механізмах представництва та в можливості мобілізації колективних інтересів. Політика через законодавчі рішення, мовні й освітні преференції, систему розподілу ресурсів і інституційне оформлення - здатна як пом'якшувати, так і посилювати етнічне відчуження: державні практики визначають, які етнічні ідентичності отримують визнання і захист, а які - маргіналізуються. У політичній комунікації та партійних стратегічних практиках етнічні маркери часто використовуються як ресурс для легітимації вимог або консолідації електорату, а етнічні лідери й «ентрепренери» можуть сприяти трансформації колективних претензій у політичні проєкти. Для дослідження етнічного аспекту використовують як якісні (етнографія, глибинні інтерв'ю, аналіз

дискурсу), так і кількісні методи (опитування щодо етнічної ідентичності, аналіз виборчих патернів, індекси міжгрупової відстані), що дозволяє виявляти рівні етнічної солідарності, ступінь її політизації та потенціал конфліктогенності або інтеграції. У підсумку, врахування етнічного аспекту є критично важливим для проєктування політик, оскільки ігнорування його структурних і символічних вимірів підвищує ризик політичної дестабілізації й соціального відторгнення.

Культурний аспект охоплює спільну мову, систему традицій, релігійні уявлення, звичаї, символіку, історичну пам'ять та стиль повсякденного життя, які в сукупності формують цілісну культурну основу нації чи окремої етнічної спільноти. Саме через культуру відбувається передача соціального досвіду між поколіннями, закріплення моделей поведінки, ціннісних орієнтацій і світоглядних установок, що забезпечує внутрішню цілісність спільноти. Культурна ідентичність у цьому контексті виступає ключовим ресурсом соціальної солідарності, сприяє згуртованості групи, формуванню відчуття приналежності та колективної відповідальності. Водночас дослідники наголошують, що вона може виконувати й розмежувальну функцію, коли підкреслення культурних відмінностей призводить до дистанціювання між групами, посилення соціальних кордонів та формування установок «свій – чужий» [13, с. 310]. У такому вимірі культура виступає не лише інтегративним, а й потенційно конфліктогенним чинником суспільного розвитку. Саме з урахуванням цієї подвійної ролі культури в сучасних політичних і соціологічних теоріях формується концепція мультикультуралізму, яка зосереджується на збереженні й інституціалізованому визнанні культурного різноманіття в межах єдиної держави. Мультикультуралізм виходить із ідеї, що етнокультурні спільноти мають право не лише на формальну рівність, а й на збереження власної мови, традицій, релігії та способу життя без примусової асиміляції [11, с. 393–401]. У цьому підході держава розглядається не як носій єдиної домінантної культури, а як простір співіснування багатьох культурних ідентичностей, які взаємодіють у межах спільного правового та політичного

поля. Таким чином, культурний аспект у мультикультуралістській парадигмі набуває стратегічного значення, оскільки він одночасно забезпечує збереження самобутності груп і створює передумови для міжкультурного діалогу та соціальної стабільності.

Правовий аспект включає сукупність конституційних положень, галузевих законів, адміністративних процедур і судової практики, які забезпечують захист прав національних меншин, регулюють порядок громадянства та визначають обов'язки держави щодо недискримінації і рівності. Конституції багатьох країн закріплюють принцип рівності перед законом і заборону дискримінації за ознакою етнічного походження, а спеціальні акти врегульовують питання застосування мов меншин, освітніх прав, культурного самовиявлення та участі в публічному житті. На наднаціональному рівні існують міжнародні договори та стандарти, які формують обов'язкові для держав норми і орієнтири імплементації, зокрема механізми моніторингу виконання зобов'язань і процедури індивідуального чи колективного захисту прав [6]. Адміністративні інститути відповідають за розроблення політик, координацію заходів інтеграції та забезпечення доступу до соціальних і освітніх послуг, тоді як судові органи і національні омбудсмени виступають гарантом дотримання правових норм і надають механізми правового захисту у випадках порушень. Законодавство про громадянство визначає критерії надання і позбавлення громадянства, процедури натуралізації і механізми захисту прав осіб без громадянства, що має безпосередній вплив на можливість політичної і соціальної інтеграції. Антидискримінаційні норми та механізми їх реалізації спрямовані на усунення перешкод у доступі до ринку праці, освіти і публічних послуг, при цьому ефективність цих норм залежить від рівня прозорості процедур, доступності засобів юридичного захисту і ресурсної спроможності інституцій, які здійснюють моніторинг. Нормативна база часто поєднується з програмними документами і адміністративними стандартами, що визначають практичні підходи до забезпечення мовних прав, підтримки культурних ініціатив і

запобігання сегрегації; проте між формальним закріпленням прав і їх реальною реалізацією може існувати розрив, зумовлений обмеженнями адміністрування, політичною волею або соціальною нерівністю. Так правова сфера формує необхідні рамки для захисту етнокультурних прав і попередження конфліктів, але її дієвість вимірюється не лише наявністю норм, а й якістю їх імплементації, доступністю засобів захисту й ефективністю механізмів контролю та оцінювання.

Політичний аспект охоплює залученість етнічних спільнот до системи владних відносин, їхню участь у процесах ухвалення рішень, доступ до політичного представництва та можливості впливу на державну політику. Йдеться про представництво меншин у парламенті, органах місцевого самоврядування, урядових структурах, а також про створення автономних чи регіональних утворень, у межах яких відповідні спільноти можуть самостійно реалізовувати культурні, мовні, освітні та частково політичні повноваження. У цьому вимірі важливу роль відіграють також міжнаціональні угоди, пакти про співіснування, договори про захист прав меншин, які фіксують політичні гарантії збереження ідентичності етнічних груп. Центральним елементом політичного аспекту виступає державна етнополітика, тобто система цілеспрямованих дій держави щодо регулювання міжетнічних відносин, інтеграції меншин, реагування на національні рухи та запобігання міжетнічним конфліктам. Як зазначається в наукових дослідженнях, етнополітика включає правові, інституційні, адміністративні та символічні інструменти впливу на етносоціальні процеси [4, с. 9–15]. Вона може реалізовуватися як у формі політики асиміляції, так і в моделях інтеграції, автономізації або мультикультурного визнання, залежно від типу державного устрою та історичного досвіду конкретної країни. У сучасній політології, зокрема в працях А. Лейпхарта, В. Кимліки, Дональда Горовіца, політичний аспект етнічності розглядається крізь призму механізмів узгодження інтересів більшості та меншин у плюралістичних суспільствах. Лейпхарт обґрунтовує модель консенсусної демократії як інструмент забезпечення стабільності в

етнічно поділених державах, тоді як Кимліка акцентує на необхідності групових прав як доповнення до індивідуальних свобод. У цьому контексті політична участь етнічних спільнот виконує не лише функцію представництва, а й стабілізаційну роль, оскільки знижує рівень політичної маргіналізації та радикалізації. Водночас політичний аспект пов'язаний із ризиками, коли етнічність використовується як ресурс політичної мобілізації, інструмент протистояння або боротьби за владу. У таких випадках етнічна ідентичність трансформується у форму політичного націоналізму, що може загрожувати територіальній цілісності держави та внутрішній стабільності. Тому ефективна державна етнополітика має базуватися на балансі між визнанням прав етнічних спільнот, забезпеченням їхньої політичної участі та збереженням єдності політичної нації.

Безпековий аспект етнічності охоплює забезпечення стабільності міжетнічних відносин, запобігання конфліктам, підтримання національної єдності та суспільної злагоди. У цьому вимірі етнічні процеси розглядаються не лише як соціокультурне чи політичне явище, а як потенційний фактор ризику для внутрішньої безпеки держави. Саме тому в межах цього аспекту аналізуються загрози, що виникають унаслідок етнічної поляризації, дискримінації, сегрегації, радикалізації та втручання зовнішніх акторів у міжетнічні відносини [5, с. 20]. У конфліктологічному підході ключовим поняттям виступає «етнічна напруга», яка трактується як стан зростаючого соціального напруження між групами на ґрунті суперництва за ресурси, статус, політичний вплив або культурне домінування. Як зазначають дослідники конфліктів (Л. Козер, Т. Гурр, Дж. Бертон), етнічна напруга є доконфліктною фазою, що передує відкритому зіткненню [24, с. 22–27]. Вона формується на груповому рівні та проявляється через недовіру, стереотипізацію, посилення колективної ідентичності «ми – вони», зростання протестної активності та політичної мобілізації за етнічною ознакою. У працях Теда Гурра етнічні конфлікти розглядаються як результат відносної депривації, коли групи відчують системну нерівність у доступі до влади,

ресурсів і символічного визнання. Дональд Горовіц підкреслює, що саме політизація етнічності в умовах слабких інститутів перетворює латентні суперечності на фактор прямої загрози безпеці. Таким чином, безпековий аспект етнічності тісно пов'язаний із якістю державного управління, рівнем демократії, ефективністю правосуддя та інституцій захисту прав людини. Важливе місце в межах цього аспекту займає питання радикалізму та сепаратизму, які нерідко виникають як крайні форми реагування етнічних груп на реальні або уявні загрози їхній ідентичності. У такому контексті етнічні конфлікти перестають бути суто внутрішньою проблемою та можуть перерости у фактор регіональної або міжнародної безпеки, що підтверджується досвідом Балкан, Південного Кавказу, Близького Сходу. З позицій сучасних безпекових студій (Баррі Бузан, Оле Веавер) етнічність розглядається крізь призму «сек'юритизації», тобто процесу, коли питання ідентичності та міжетнічних відносин починають сприйматися як екзистенційна загроза державі. У такому разі держава застосовує надзвичайні політико-правові механізми для підтримання порядку, що, своєю чергою, може як стабілізувати ситуацію, так і загострити конфлікт через обмеження прав і свобод. Отже, безпековий аспект етнічності репрезентує зв'язок між етнічною різноманітністю та стійкістю держави, показує, як соціальні та культурні протиріччя можуть трансформуватися у політичні та безпекові загрози. Його ключовим завданням є розробка комплексних механізмів раннього попередження конфліктів, профілактики радикалізму та формування інклюзивної політики, що поєднує захист прав меншин із гарантіями територіальної цілісності та суспільної стабільності.

Вітчизняні дослідники значною мірою розвинули поняття «етнонаціональні процеси». Під цим розуміють сукупність етнодемографічних, культурних та політичних змін у багатонаціональному суспільстві. У 2001 р. було видано колективну монографію «Етнонаціональні процеси в Україні: історія та сучасність» під редакцією В.І. Наулка, де працювали вітчизняні вчені (серед них В. Крисаченко, І. Курас, Л. Нагорна, М.

Обушний, В. Євтух тощо). Згадані дослідники формували підґрунтя етнополітичних студій в Україні. Зокрема, Крисаченко і Курас заглиблювалися в історію українського етноутворення, Євтух – у теорію етнічності і конфліктів, Нагорна – у регіональні ідентичності, Обушний – у психологічні аспекти етнополітики. Їхні праці сприяли закріпленню в науковому словнику терміну «етнонаціональні процеси» як комплексної характеристики міжетнічних трансформацій [16, с. 60].

Також доцільно дослідити концепції нації і націоналізму.

Ерік Геллнер трактував націоналізм не як пережиток традицій чи природну форму людської спільності, а як історично зумовлене соціальне явище, що виникає у зв'язку з переходом до індустріального суспільства. У його концепції націоналізм виступає політичним принципом, за яким культурна однорідність і спільність високої культури стають основою легітимації політичної спільноти: індустріальна економіка потребує мобільної, взаємозамінної робочої сили та ефективної координації, що вимагає уніфікованих мовних, освітніх і культурних стандартів. Держава і системи масової освіти відіграють ключову роль у «вирощуванні» спільної культури – через стандартизовані шкільні програми, офіційну мову, масову літературу і засоби масової комунікації формується уявлення про спільні норми, історію й ідентичність. Для Геллнера націоналізм є продуктом модернізації: він не передуює соціально-економічним змінам, а виникає як їх функціональна відповідь, оскільки традиційні локальні та осілі форми ідентичності виявляються непридатними для потреб індустріального ринку праці та централізованого керування. Такий підхід пояснює, чому націоналістичні ідеї особливо набувають поширення у суспільствах, що зазнають інтенсивної економічної трансформації і масової урбанізації, коли зростає потреба у широко розповсюдженій «високій культурі» як механізмі соціальної інтеграції. Натомість критики вказують на детерміністський характер цієї моделі і на її недостатнє врахування ролі політичних акторів, релігійних факторів, колоніальної історії та випадків націоналістичних мобілізацій у

доіндустріальний період; попри це, концепція Геллнера лишається впливовою для розуміння зв'язку між економічною модернізацією, культурною уніфікацією і формуванням національної ідентичності [33, с. 90].

Б. Андерсон визначає націю як «уявлену спільноту» (imagined community) – обмежену і суверенну, оскільки її члени ніколи не знатимуть і не зустрінуть більшість своїх одноплемінників, проте уявляють себе об'єднаними єдиною ідентичністю [40, с. 35]. Ця уявленість, за Андерсоном, не означає фіктивності чи штучності, а вказує на специфічний ментально-символічний характер національної єдності, яка формується не через безпосередні соціальні зв'язки, а через спільні уявлення, міфи, символи, мову, історичну пам'ять і колективні наративи. Нація постає як продукт культурної уяви, що відтворюється через освіту, літературу, пресу, політичні ритуали та державні інститути. Особливу роль у цьому процесі Андерсон відводить розвитку друкарського капіталізму, який уможливив масове поширення стандартизованих мов, газет, книжок і, відповідно, створення єдиного інформаційного простору. Саме через регулярне споживання однакових текстів індивіди, не знаючи особисто одне одного, починають відчувати себе частиною великої спільноти. «Нація» формується як результат масової ідентифікації, що ґрунтується на відчутті спільної долі, спільного простору та спільного політичного майбутнього. Андерсон також наголошує, що нація є обмеженою, оскільки має символічні та територіальні кордони, і суверенною, адже ідея нації постає як джерело верховної влади, що витіснила сакральну легітимацію монархій. У цьому сенсі національна ідентичність тісно пов'язана з поширенням ліберальних ідей, ідеології народного суверенітету та рівності громадян, які стали підґрунтям модерних національних держав. В концепції Б. Андерсона нація постає не як «природна» або біологічно зумовлена спільнота, а як соціально сконструйована форма колективної ідентичності, що виникає на перетині культури, політики та комунікації. Такий підхід дозволяє пояснити мінливість національних ідентичностей, їхню залежність від історичних умов

і водночас їхню надзвичайну мобілізаційну силу в політичному житті суспільства.

Е. Сміт запровадив поняття «етносимволізму», підкреслюючи етнічні витоки націй. Найвагомим його внеском у теорію націоналізму вважається розрізнення громадянського та етнічного типів націй і націоналізмів та ідея домінантного «етнічного ядра» в кожній нації. Він визнає націоналізм модерним феноменом, але наголошує на давньому (домодерному) походженні національних спільнот [23, с. 52].

Найактуальніші наукові підходи трактують міжетнічні процеси як наслідок взаємодії демографічних, економічних, культурних та інформаційних факторів у глобалізованому суспільстві. На думку дослідників, починаючи з кінця ХХ ст. зростає зацікавленість впливом загальноцивілізаційних змін (глобалізації, діджиталізації) на етнічну самосвідомість та міжгрупові контакти [1; 41, с. 121].

С. Гантінгтон у праці «Зіткнення цивілізацій» (1996) обґрунтував парадигму, де ключову роль у сучасній глобальній політиці відіграють культурні різниці, а не ідеологічні чи економічні. Він зазначає, що після завершення «холодної війни» людство стало багатополярним і поліцивілізаційним: саме цивілізаційні “лінії розлому” (граничі між цивілізаціями) визначатимуть майбутні конфлікти [22, с. 114-118]. Отже, культурна ідентичність стає центральним чинником, що формує союзників і опонентів у світі.

Водночас уже у ранній посткомуністичний період виявилось, що за більшовицької ідеології дослідження етнічних спільнот було майже неможливим: «Дослідження етносів, міжетнічних відносин ... суперечили тогочасній парадигмі «утворення нового історичного та політичного співтовариства - “радянського народу”»» [41, с. 364]. Лише після здобуття незалежності України наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр. суспільна активність нарешті зробила міжетнічну проблематику публічною [10, с. 41-45]. Як зауважують сучасні дослідники, тенденції активізації етнічної і

національної складової громадянського суспільства помітні вже наприкінці 1980-х рр. і потім лише посилювались. Цей поворот пояснив виникнення потреби «заповнення наявних наукових “лаун”» щодо етнополітичного розвитку [41, с.121].

Радянська заборона досліджень розривалася створенням нового наукового підґрунтя в Україні. У грудні 1991 р. з ініціативи академіка І. Кураса було засновано Інститут національних відносин і політичної етнології НАН України (нині Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса), що започаткувало низку фундаментальних праць з етнополітики [20].

Олександр Антонюк у праці «Основи етнополітики» систематизував інституційно-методологічний підхід до етнополітики як міждисциплінарної галузі, поєднавши правові, соціально-психологічні та адміністративні компоненти регулювання міжетнічних відносин. Він виділяє ключові інструменти державного регулювання (нормативно-правові акти, інституції, освітні програми) і пов’язує стабільність етнополітичної сфери зі здатністю держави забезпечити баланс між рівноправністю громадян і правом на культурну самобутність груп. Так, методологічний внесок Антонюка це чітке формулювання інструментів публічного управління етнорізноманіттям та профілювання державного «пакета» політик інтеграції й гарантій. Це створило практичну базу для розроблення проєктів державної етнополітики у 1990-2000-х рр. (та пізніше) [3, с. 426]. Підхід Антонюка має сильну інституційну складову, але менш розвинену емпіричну складову щодо побудови індикаторів ефективності інтеграційних програм на локальному рівні — це логічна область для майбутніх досліджень (наприклад, розробка метрик соціальної згуртованості, індексів дисперсії міжетнічних контактів).

Володимир Войналович систематично досліджував роль регіональних чинників (включно з релігійністю) у формуванні етнополітичних процесів; окремі праці присвячено Донбасу як регіональному кейсу, де взаємодіють історичні пам’яті, релігійна ідентичність та соціальна мобільність населення.

У монографічних та колективних виданнях під його науковим керівництвом розвинуто ідею, що успішне націотворення в багатоконфесійних/багатокультурних регіонах потребує комплексної роботи з локальними інституціями, міжконфесійних ініціатив та інклюзивних практик у сфері місцевого самоврядування [9]. Войналович робить сильний акцент на специфіці регіонів, проте менше уваги приділено перевірці універсальності запропонованих механізмів у різних типах регіональних систем; отже, доцільно застосувати його концепти в компаративних дослідженнях для верифікації масштабованості рішень.

Олександр Майборода відстоював ідею поліетнічної модернізації, де етнічні групи розглядаються не як пасивні об'єкти національної політики, а як активні суб'єкти, здатні входити у взаємодію через інституційні канали участі. Майборода брав участь у виробленні першої редакції концепцій державної етнонаціональної політики в Україні й наголошував на вертикально-горизонтальній комунікації між центром і місцем, а також на ролі наукових інституцій у формуванні політик [84, с.19-23]. Його підхід важливий тим, що акцентує права і роль громадянської участі в процесах націотворення [34]. Ідея поліетнічної модернізації потребує чіткого процедурного забезпечення (механізми участі, зворотний зв'язок, прозорі алгоритми ресурсного розподілу) тут простежується розрив між нормативною моделлю та її адміністративною реалізацією.

Р. Брубейкер звертає увагу на розмитість етнічних і національних ідентичностей у глобальному контексті. Він критикує уявлення про етноси як зафіксовані групи, наголошуючи, що мобільність, міграції та глобалізація «переактивують» націоналізм і громадянство, формуючи нові мультикультурні практики. Брубейкер розробляє концепції, в яких національна ідентичність стає продуктом процесів взаємовизначення між державою і різноетнічним населенням.

Лев Ребет (історично та концептуально) сформулював класичні ідеї про націю як психокультурне утворення, приділивши значну увагу психологічним

і символічним аспектам національної консолідації. Хоча його праці (зокрема «Теорія нації») датуються середини ХХ ст., вони стали частиною інтелектуального фонду для українських дослідників 1990-2000-х рр., які переосмислювали національний суб'єкт у контексті державотворення. Ребет заклав ідейні орієнтири щодо ролі символіки, еліт та наративів у націотворенні [42]. Класичні тексти Ребета потребують сучасної адаптації до умов багатовимірної ідентичності та транскордонної мобільності; отож корисно поєднати його інсайти з сучасними конструктивістськими підходами.

Підсумовуючи внески названих авторів, можна виділити, що українська школа етнополітичного аналізу 1990-2000-х років поєднала інституційний, регіональний і культурно-психологічний виміри. Це віддзеркалювало європейську дихотомію між «інституційно-правовими» (контрасти модерністських теорій нації) та «дискурсивно-комунікативними» підходами (конструктивістські / постмодерні теорії), що в Європі виражалися в дебатах про мультикультуралізм, інтеграцію та громадянство. Українські автори адаптували європейські інструменти до внутрішніх обставин - сильного регіоналізму, мовного й конфесійного розмаїття, та потреби швидкого державного консолідування.

Сучасна західноєвропейська наука приділяє значну увагу дослідженню етнічної різноманітності та інтеграції. Так, підвищена міграція і формування багатокультурних суспільств породили дискусії щодо «мультикультуралізму»: одні вчені трактують його як шлях до мирного співіснування різних культур, інші застерігають про можливість конфліктів через «есенціалізацію» відмінностей [81].

Ю. Габермас розглядає мультикультуралізм в контексті громадянської інтеграції. Він наголошує на важливості «конституційного патріотизму» – ідеї, що у багатокультурному суспільстві легітимна взаємодія ґрунтується на загальному прийнятті демократичних цінностей і процесів публічного діалогу, а не на етнічній єдності [22, с. 114-118]. Так національна інтеграція забезпечується через спільне громадянство і громадянський дискурс.

У статті Rochira et al. (2024) проведено міжкраїнове дослідження (Італія, Португалія, Іспанія) серед домінантного етнічного населення з метою з'ясування підтримки мультикультуралізму (multiculturalism) і типологізації субгруп за їхніми переконаннями, ставленнями та характеристиками [81]. Вибір домінантних етнічних груп є важливим, бо більшість досліджень міжетнічних процесів фокусуються на меншинах, тоді як автори звертають увагу на більшість (majority) - це дає інший кут зору на регулювання етнорізноманіття.

Автори застосували Latent Profile Analysis (LPA) як статистичну методику для ідентифікації латентних (прихованих) підгруп серед респондентів за рядом змінних: національна ідентичність, толерантність/інтолерантність, позитивні міжгрупові контакти, психологічна стійкість, універсалізм тощо. Методологічно це «person-centred» підхід (орієнтований на виділення типів осіб) замість традиційного «variable-centred» (орієнтація на змінні) [81].

Автори виявили п'ять латентних профілів домінантного етнічного населення: Cosmopolitans - високий рівень універсалізму, позитивний міжетнічний контакт, слабка націоналістична ідентичність, висока підтримка мультикультуралізму. Glocals - комбінований профіль: однаково акцентовані глобальна (універсалістська) та локальна ідентичності, помірна толерантність. Parochials - сильна національна ідентичність, помірна або низька підтримка мультикультуралізму, обмежена підтримка міжгрупових контактів. Resilient Intolerants - низька підтримка мультикультуралізму, високий рівень інтолерантності, можуть мати позитивні ресурси (наприклад, психологічну стійкість), але ці ресурси не перенаправлені на мультикультурну відкритість. Disengaged - низькі показники ідентичності, контакту та універсалізму, тобто «пасивна» позиція щодо багатокультурності [81]. Дослідники показали, що тип профілю суттєво корелює з рівнем підтримки мультикультуралізму - Cosmopolitans характеризуються найвищою підтримкою, Resilient Intolerants - найнижчою.

Використання ЛРА дозволяє враховувати гетерогенність серед домінантних етнічних груп, замість припущення однорідної позиції. Це важливо в моніторингу політики етнорізноманіття: державний управлінський підхід не має виходити з кліше «домінантна група = автоматично толерантна/інтегрованиша». Перехід від моделі «меншини/більшості» до типології «типів серед більшості» забезпечує більш диференційований підхід до розробки політик (наприклад, цільові кампанії для Resilient Intolerants vs Cosmopolitans). Дослідження підкреслює, що соціальні ресурси (наприклад, психологічна стійкість, міжетнічні контакти) можуть не перетворюватись автоматично в підтримку мультикультуралізму - важлива роль комунікаційних, культурних та політичних факторів [81].

Так, офіційний наратив мультикультуралізму та прімордіальних уявлень про етнічну спільність суспільно-домінантних груп досліджується через емпіричне групування моделей міжгрупових уявлень. У роках 2000–2020-х форми досліджень розширювалися: з'явилися прикладні роботи щодо політик інтеграції, прав національних меншин, засвоєння мов тощо.

Дослідження міжетнічних процесів у країнах ЄС потребує системного та комплексного підходу, який враховує як соціально-історичні передумови формування етнічних спільнот, так і сучасні тенденції глобалізації, міграції та політичної інтеграції. У сучасній академічній традиції виділяють кілька базових методологічних рамок, що застосовуються у вивченні міжетнічних відносин - цивілізаційну, порівняльно-історичну, системну та діалектичну.

Цивілізаційний підхід. Цей підхід актуалізовано у працях таких дослідників, як М. Koenig (2019), J. Arnason (2021) та D. Wallerstein (2020), які розглядають етнічні процеси крізь призму культурно-історичних типів цивілізацій. Koenig у статті “Governance of Religious Diversity in Europe: Challenges of a Post-Secular Society” зазначає, що кожна європейська цивілізаційна модель має власну систему регулювання культурного різноманіття, яка ґрунтується на історичних традиціях секуляризму, правових культур і політичних інститутів [90, с. 204]. У цьому контексті цивілізаційний

підхід дозволяє виявити, чому, наприклад, французька модель *laïcité* тяжіє до асиміляційної політики, тоді як скандинавські держави демонструють мультикультуралістичні стратегії, що спираються на протестантсько-ліберальну етичну традицію.

Порівняльно-історичний підхід. Цей підхід активно використовують А. Favell (2019), Т. Modood (2020) та W. Kymlicka (2022), які порівнюють траєкторії етнополітичної еволюції країн ЄС. Favell у праці “The Integration Nation: Immigration and Colonial Power in Liberal Democracies” аналізує, як історичні імперські спадщини впливають на сучасні моделі інтеграції меншин у Франції, Великій Британії та Нідерландах [89, с. 178]. Modood (2020) розвиває цю логіку, зазначаючи, що успішність мультикультуралізму залежить від того, наскільки історичний досвід колоніалізму й національної однорідності переосмислюється через сучасну політику рівності. Порівняльно-історичний аналіз дозволяє не просто констатувати відмінності між моделями етнополітики, а виявити причинно-наслідкові зв’язки між минулими інституційними практиками й теперішніми управлінськими рішеннями.

Системний підхід. У європейській політичній науці системний аналіз міжетнічних процесів представлений у працях R. Brubaker (2017), М. Castells (2020) та українських учених О. Майборода (2019) і І. Головньої (2022). Brubaker у праці “Between nationalism and civilizationism: The European populist moment in comparative perspective” наголошує, що етнічність функціонує як комплексна система соціальних взаємодій, у якій національна, релігійна та громадянська ідентичності перебувають у постійній динаміці. Майборода, адаптуючи цей підхід до українських реалій, розглядає етнополітичну сферу як «взаємопов’язану систему державних інститутів, культурних норм і каналів соціальної комунікації», від ефективності якої залежить національна єдність.

Діалектичний підхід. Діалектична методологія у вивченні міжетнічних процесів представлена працями Т. Modood (2020), А. Triandafyllidou (2021) та N. Meer (2023), які досліджують взаємодію інтеграції та конфлікту як

взаємозалежних процесів. Modood у своїй книзі “Essays on Secularism and Multiculturalism” наголошує, що саме напруга між культурними відмінностями і демократичними цінностями породжує інституційні інновації у сфері етнополітики (Cambridge University Press, 2020). Triandafyllidou (2021) у статті “Governing Migration and Diversity in Europe” показує, що міжетнічні суперечності не лише дестабілізують суспільства, а й стимулюють політичні системи до формування нових механізмів участі та соціального діалогу.

Так, сучасні дослідники (Koenig, Arnason, Favell, Modood, Brubaker, Triandafyllidou, Kymlicka та ін.) доводять, що ефективне вивчення міжетнічних процесів неможливе без поєднання кількох методологічних площин. Цивілізаційний підхід забезпечує ціннісно-культурну рамку, порівняльно-історичний - виявляє структурну динаміку, системний - пояснює функціонування етносу як цілісної системи зв'язків, а діалектичний - описує механізми розвитку через конфлікт та інтеграцію. У сукупності вони формують науковий фундамент для аналізу етнонаціональної політики країн Європейського Союзу у політико-управлінському вимірі.

Особливе місце займає соціокультурний підхід, що включає якісні методи: глибинні інтерв'ю, фокус-групи, етнографічні польові дослідження, спостереження за міжетнічними контактами. Ці методи дозволяють вивчати суб'єктивні уявлення і практики представників різних груп у реальному часі. З іншого боку, застосовуються кількісні методи: опитування великих репрезентативних вибірок (наприклад, європейські соціологічні дослідження ESS, ISSP), експерименти у соціальній психології (тести контактної гіпотези Алпорта, лабораторні дослідження тощо), а також аналіз вторинних статистичних даних. Для обробки емпіричного матеріалу широко використовуються факторний, кластерний аналіз та моделювання (латентно-класовий і латентно-профільний аналіз, як у згаданому дослідженні Рочіри) [81]. Наприклад, Latent Profile Analysis дозволяє виокремити однорідні підгрупи населення за комбінаціями особистісних факторів і поглядів, що краще віддзеркалює складність міжетнічних уявлень.

Основні методичні інструменти зазвичай комбінують інтердисциплінарні процедури. Часто використовують компаративний аналіз - зіставлення політик і моделей мультикультуралізму у різних країнах. Вельми корисні секційні дослідження етнічних мереж (методи соціальних мереж), що підкреслюють зв'язки між групами. Сучасні дослідники також залучають міждисциплінарні концепції: наприклад, етнографічно орієнтоване комбінування з аналізом медіаконтенту або цифрових даних (аналітика соцмереж) для виявлення «інформаційних бульбашок» і джерел міжетнічної напруги. Як відзначають Дьяків та співавт., у нових дослідженнях дедалі більшого значення набувають такі підходи, як соціокультурний і синергетичний аналіз (розгляд етносу в контексті глобальних зв'язків) [1].

Попри значний прогрес, у теоретичному та методичному опрацюванні міжетнічних процесів залишаються «білі плями». По-перше, нестача узагальненої теоретичної моделі інтеграції: досі не існує єдиної теорії, яка б поєднувала політичну, економічну і культурну динаміку міжетнічного співіснування. По-друге, потребує глибшого осмислення вплив глобалізаційних чинників: а також, як цифрова трансформація і медіарозгалуження змінюють етнічні ідентичності та уявлення про «інший». Звертають увагу на цю прогалину й Дьяків з співавторами, зазначаючи, що у дослідженнях медіа найчастіше ігнорують роль новинних ресурсів у створенні етнічних наративів. По-третє, обмеження є охоплення довготривалих впливів політик мультикультуралізму: треба більше емпірики про те, які саме програми сприяють соціальній згуртованості.

1.2. Європейська модель управління культурним різноманіттям

Європейські держави упродовж тривалого історичного періоду виходили з уявлення про націю як про культурно, мовно та ціннісно однорідне утворення, що має єдину ідентичність, спільну історичну пам'ять та уніфікований набір соціально-політичних норм. Особливо виразно ця

парадигма сформувалася наприкінці XIX – на початку XX століття, в умовах становлення модерних націй-держав, коли головною стратегією інтеграції населення стала ідея асиміляції. Відповідно до цієї логіки вважалося, що всі мешканці держави, незалежно від їхнього етнічного походження, релігійних переконань чи культурних традицій, повинні пристосуватися до домінантної національної культури, мовних стандартів та громадянських практик. Асиміляційна модель передбачала відмову від публічного прояву відмінностей, які могли б порушити уявну єдність нації. Держава, таким чином, виступала як головний інструмент уніфікації через систему освіти, армію, адміністрацію, законодавство та символічну політику. За логікою цього підходу, культурне різноманіття розглядалося не як ресурс, а як загроза соціальній стабільності та національній цілісності. Класичним прикладом такої стратегії є «республіканська» або французька модель інтеграції, що сформувалася після Французької революції та остаточно закріпилася у Третій республіці. Її фундаментом є принцип світського громадянства (*laïcité*), відповідно до якого всі громадяни визнаються рівними перед законом незалежно від етнічного, релігійного чи культурного походження. Формально держава не визнає жодних групових ідентичностей, окрім статусу громадянина. Саме тому французьку модель часто називають «сліпою до культурних відмінностей», оскільки вона свідомо ігнорує їх у публічному просторі. На практиці це означає, що держава не веде офіційної статистики за етнічними чи релігійними ознаками, не визнає колективних прав меншин і не підтримує інституційно їх культурну автономію. Передбачається, що інтеграція відбувається шляхом повного прийняття республіканських цінностей, французької мови, світського способу життя та загальнонаціональних норм поведінки. Так, наприклад, заборона носіння релігійних символів у школах і державних установах розглядається не як обмеження свободи, а як спосіб забезпечення рівності та нейтралітету публічного простору. Сучасні дослідження, зокрема роботи Роже Брюейкера, Вілла Кимліка, Таріка Модуда, свідчать, що така модель дедалі частіше

вступає у конфлікт із реаліями багатокультурного суспільства, сформованого внаслідок післявоєнної міграції, деколонізації та глобалізаційних процесів. Критика асиміляційного підходу полягає в тому, що формальна рівність не завжди означає реальну інтегрованість, а ігнорування культурних відмінностей може призводити до маргіналізації окремих соціальних груп, зокрема мігрантських спільнот [63].

Такий підхід передбачав, що держава зосереджується на єдиній національній ідентичності: відмова від регіональних мов і символів (як у Франції XIX–XX ст.) або заборона релігійних атрибутів у публічному просторі. З іншого боку, мультикультуралізм визнає культурні спільноти як рівноправні елементи суспільства. Він запроваджує політику «різниць», допускаючи публічне існування культур меншин нарівні з культурою більшості. Проте досвід показав, що при чистому мультикультуралізмі часто формується ізолюваність спільнот (наприклад, окремі етнічні райони), а відмінності у громадському житті сприймаються як загроза єдності.

Основні моделі управління культурним різноманіттям в Європі:

1. Асиміляція (республіканська модель): ґрунтується на принципі універсалістської рівності, відповідно до якого всі громадяни держави повинні підкорятися домінантній національній культурі, а держава свідомо декларує свою «сліпоту» до будь-яких етнічних, релігійних чи культурних відмінностей у публічному просторі. У межах цієї моделі індивід розглядається передусім як абстрактний громадянин, носій єдиних прав і обов'язків, тоді як колективні ідентичності та групові відмінності не визнаються як політично значущі. Класичним прикладом є французький підхід, що сформувався в процесі національного будівництва XIX–XX століть і супроводжувався активною уніфікаційною політикою, спрямованою на витіснення регіональних мов, діалектів і локальних культур на користь єдиної французької мови та загальнонаціонального символічного простору. Через систему освіти, армію, адміністрацію та масову культуру здійснювалася цілеспрямована інтеграція населення в

рамки єдиної республіканської ідентичності, а прояви культурної відмінності розглядалися як перешкода для формування згуртованої політичної нації. У сучасних умовах ця модель зберігає нормативну силу у Франції, зокрема через політику світськості (*laïcité*), що передбачає нейтралізацію релігійних та культурних символів у публічному просторі, однак водночас дедалі частіше стає об'єктом критики у зв'язку з реаліями міграційного різноманіття та соціальної стратифікації [58].

2. Мультикультуралізм: виходить із принципового визнання культурної, мовної, релігійної та етнічної різноманітності суспільства та передбачає надання цим відмінностям офіційного публічно-правового статусу. На відміну від асиміляційного підходу, ця модель ґрунтується на ідеї, що всі громадяни мають не лише формально рівні права, а й реальну можливість жити відповідно до власних традицій, культурних норм і рідної мови без примусу до розчинення в домінантній культурі. У межах мультикультуралізму держава визнає існування різних соціокультурних груп і здійснює політику так званих «різницевих» або компенсаторних заходів (аккомодацій), спрямованих на подолання структурної нерівності, яка виникає через історичну дискримінацію, міграційний статус або культурну маргіналізацію. Це може проявлятися у спеціальних освітніх програмах, мовній підтримці, автономії у сфері культури, релігії, місцевого самоврядування. Класичними прикладами такої моделі вважаються Канада та Велика Британія, де держава офіційно визнає багатокультурний характер суспільства. Водночас сучасні дослідники, зокрема Вілл Кимліка, Тарік Модуд, Брайан Баррі, звертають увагу й на суперечності цієї моделі, оскільки, прагнучи забезпечити рівність через визнання відмінностей, вона водночас може закріплювати поділ суспільства на «більшість» і «меншини», поглиблювати групову сегментацію та ускладнювати формування спільної громадянської ідентичності [15].
3. Інтеграція (цивільно-інтеграційна): орієнтована на включення нових громадян, передусім іммігрантів, у соціальне, політичне та економічне

життя приймаючого суспільства через поєднання прав і обов'язків, без жорсткої вимоги повної відмови від власної культурної ідентичності. На відміну від асиміляції, ця модель визнає легітимність збереження зв'язку з вихідною культурою, мовою, релігією та традиціями, але водночас підкреслює обов'язковість опанування державної мови, дотримання правових норм, соціальних стандартів і базових цінностей приймаючої спільноти. Інтеграція розглядається як двосторонній процес, у якому відповідальність несуть не лише іммігранти, а й саме суспільство, що має створювати інституційні умови для включення через систему освіти, ринок праці, соціальну політику, антиксенофобські механізми. У науковій літературі, зокрема в працях Юргена Габермаса, Руперта Брауна, Алєша Славея, інтеграцію пов'язують із формуванням спільної громадянської ідентичності на основі конституційних цінностей, а не етнокультурної однорідності. Саме тому її нерідко трактують як поступову відмову від жорсткої асиміляційної логіки на користь більш гнучкої моделі співіснування, у межах якої збереження культурної різноманітності поєднується з лояльністю до політико-правового порядку держави. У практичному вимірі така модель реалізується через інтеграційні курси, мовну підготовку, програми громадянської освіти та механізми соціального включення, що мають на меті не лише адаптацію іммігрантів, а й трансформацію самого суспільства у бік більшої відкритості та соціальної згуртованості [21].

4. Інтеркультуралізм: постає як сучасна європейська парадигма управління культурним різноманіттям, що інституційно оформилася з початку 2000-х років у межах програм та стратегій Ради Європи як відповідь на кризу як асиміляційної, так і класичної мультикультуралістської моделей. Його концептуальна відмінність полягає в поєднанні плюралізму з наголосом на спільних цінностях, де культурне різноманіття розглядається не як проблема чи загроза, а як соціальний ресурс розвитку, інновацій та соціальної стійкості. На відміну від мультикультуралізму, який

зосереджується переважно на співіснуванні відмінних груп, інтеркультуралізм робить акцент саме на взаємодії, комунікації та міжкультурному діалозі. Водночас ця модель зберігає фокус на рівності індивідуальної гідності та універсальних правах людини, як і асиміляційний підхід, але доповнює його визнанням факту багатокультурності сучасних європейських суспільств. У наукових працях Філа Вуд, Чарльза Тейлора, Джерарда Деланті інтеркультуралізм трактується як динамічний процес формування спільної громадянської ідентичності через постійний обмін між групами на основі демократичних цінностей, толерантності, солідарності та взаємної довіри. Практичним втіленням цієї моделі є ініціатива «Інтеркультурні міста» Ради Європи, у межах якої муніципалітети активно розробляють політики, спрямовані не лише на визнання відмінностей, а насамперед на створення просторів реальної соціальної взаємодії між групами, розвиток спільних проєктів, інклюзивної освіти та громадянської участі, що в підсумку сприяє зростанню соціальної згуртованості, довіри та зниженню міжкультурної напруженості [58].

5. Консоціація (модель співжиття): є характерною передусім для глибоко сегментованих, внутрішньо поділених суспільств, у яких тривалий час співіснують різні етнічні, мовні, релігійні або національні спільноти з власними ідентичностями, як-от у Бельгії, Швейцарії, а також частково в Нідерландах у минулому. На відміну від інтеграційних чи мультикультуралістських підходів, ця модель ґрунтується не стільки на індивідуальному включенні громадян, скільки на інституціоналізованому співіснуванні груп як колективних суб'єктів політики. Кожна з таких спільнот має автономні повноваження у ключових сферах, зокрема в освіті, культурній політиці, медіапросторі, інколи в елементах адміністративного самоврядування, що дозволяє зберігати власну мовну та культурну самобутність. Водночас єдність держави забезпечується через систему чітко зафіксованих політичних домовленостей, механізми пропорційного

представництва, взаємного вето та балансу інтересів між елітами різних груп, концептуально описаних у працях Арента Лейпхарта. Саме тому консоціацію розглядають не як класичну модель імміграційної політики, а передусім як спосіб політичної організації співжиття корінних націй і спільнот у межах однієї держави, що дозволяє мінімізувати конфлікти в умовах глибокої структурної різноманітності суспільства.

У післявоєнний період західні демократії поступово відмовлялися від асиміляційного підходу до міграції та етнічних меншин, здійснюючи «диференціальне зміщення» у бік визнання цінності культурного різноманіття [86]. Саме в цьому контексті виникає ідея мультикультуралізму як нової парадигми соціальної згуртованості та інклюзії. За таких умов мультикультуралізм означав офіційне запровадження політик, спрямованих на збереження та розвиток ідентичності різних груп у межах однієї держави (наприклад, ширші політичні права чи захист мов і традицій меншин) [86].

На початку ХХІ століття в межах Європейського Союзу ці підходи відображалися у широкому спектрі наднаціональних програм і стратегій, спрямованих на боротьбу з расовою, етнічною та релігійною дискримінацією, розвиток політики рівних можливостей, соціальну інклюзію, а також на інституційне забезпечення прав мігрантів і національних меншин. Йдеться, зокрема, про ухвалення антидискримінаційних директив ЄС, створення спеціалізованих агентств із захисту основоположних прав, фінансування інтеграційних та освітніх проєктів у державах-членах, а також заохочення міжкультурного діалогу на рівні міських громад і громадянського суспільства. Однак уже впродовж 2000-х років у політичному та науковому дискурсі дедалі активніше почали лунати твердження про так звану «кризу мультикультуралізму», яку критики пояснювали нібито нездатністю цієї моделі забезпечити формування стійкої суспільної єдності та спільної громадянської ідентичності [62]. Аргументація критиків ґрунтувалася на зростанні етнокультурної сегрегації у великих містах, появі замкнених міграційних кварталів, напруженості у сфері міжрелігійних відносин і

радикалізації окремих груп. У цьому контексті керівники окремих європейських держав публічно заявляли, що мультикультуралізм, на їхню думку, надає іноземцям переважно права без достатніх обов'язків інтегруватися в приймаюче суспільство, а також сприяє формуванню так званих «паралельних суспільств», які існують поряд із домінантною спільнотою, але не інтегруються з нею на ціннісному, комунікативному та соціально-політичному рівнях [62]. Саме ці дискусії стали одним із чинників пошуку нових підходів до управління різноманіттям, зокрема посилення інтеграційних політик і розвитку інтеркультуралістської парадигми в Європі.

На рівні Європейського Союзу та Ради Європи тематизація культурної різноманітності посилюється через розбудову розгалуженої нормативно-правової та ціннісної архітектури, у межах якої різноманіття постає не як приватна справа окремих спільнот, а як один із фундаментальних принципів європейського політичного простору. Так, у Хартії фундаментальних прав ЄС прямо зафіксовано, що «Союз поважає культурну, релігійну та мовну різноманітність» [93], що надає цьому принципу статус базової правової норми наднаціонального рівня. Водночас Угода про функціонування Європейського Союзу підкреслює необхідність «розквіту культур держав-членів за збереженням національного і регіонального різноманіття» [93], тим самим закріплюючи баланс між загальноєвропейською інтеграцією та суверенністю культурних традицій окремих народів. У межах цієї логіки Європейський Союз у 2006 році проголосив 2008-й Європейським роком міжкультурного діалогу (EYID), покликаним не лише символічно, а й практично посилити повагу до культурного різноманіття, активізувати освітні, громадські та муніципальні ініціативи, спрямовані на розвиток толерантності, взаєморозуміння та соціального співжиття в умовах багатокультурних суспільств. Символічним узагальненням цієї стратегії став офіційний лозунг ЄС «Єдність у різноманітті», який концептуально виражає прагнення поєднати спільні європейські цінності – демократію, права людини, верховенство права

– з реальним культурним, мовним і національним розмаїттям держав-членів, не нівелюючи жоден із цих рівнів ідентичності.

Рада Європи працює над уніфікацією підходів через Рамкову конвенцію про захист національних меншин (скорочено Рамкова конвенція) і низку рекомендацій із міжкультурної інтеграції. Зокрема, ухвалено моделі «міських центрів інтеркультури», які мають стати зразками імплементації принципів рівності та інклюзивності. У цьому підході важливі “спільні цінності” (права людини, демократія) як умова діалогу.

Відтак на початку XXI ст. в європейській політичній дискусії одночасно з’явилися дві реакції на критику мультикультуралізму: по-перше, посилення політики громадянської інтеграції, що робить наголос на зобов’язаннях мігрантів опанувати мову та громадянські цінності країни (визначених державою, часто у вигляді обов’язкових курсів і тестів), та по-друге, зародження нової концепції інтеркультуралізму, що проголошує більш «дружню» до різноманіття стратегію управління ним.

З одного боку, як зауважують дослідники, зростання страхів щодо міграції і «несумісності культур» призвело до того, що в багатьох європейських країнах впровадили жорсткі мови обов’язкової інтеграції – наприклад, ФРН, Австрія, Данія, Нідерланди, Бельгія та інші зробили інтерв’ю чи іспити з мови та історії умовою отримання дозволів на проживання або громадянства [61, с. 98]. Така модель розглядається як відродження асиміляційної логіки «вільного громадянства»: громадянин повинен бути готовим прийняти цінності й звичаї домінантної культури, натомість мігранти отримують права тільки в обмін на чітко визначені обов’язки.

ЄС демонструє виняткове мовне і культурне багатство. В офіційних установах Євросоюзу використовуються 24 офіційні мови (кожна – державна мова принаймні однієї країни) [77]. З урахуванням турецької в Кіпрі та люксембурзької в Люксембурзі загалом державними є 26 мов. Крім того, у країнах ЄС офіційно визнано понад 60 регіональних або мов меншин (наприклад, каталонська в Іспанії, валлійська у Великій Британії, фінська в

Швеції). Загалом у світі існує близько 90 мов на території Європи: 37 з них є державно-національними, а 53 – «мовами без держави» (корінних меншини) [57].

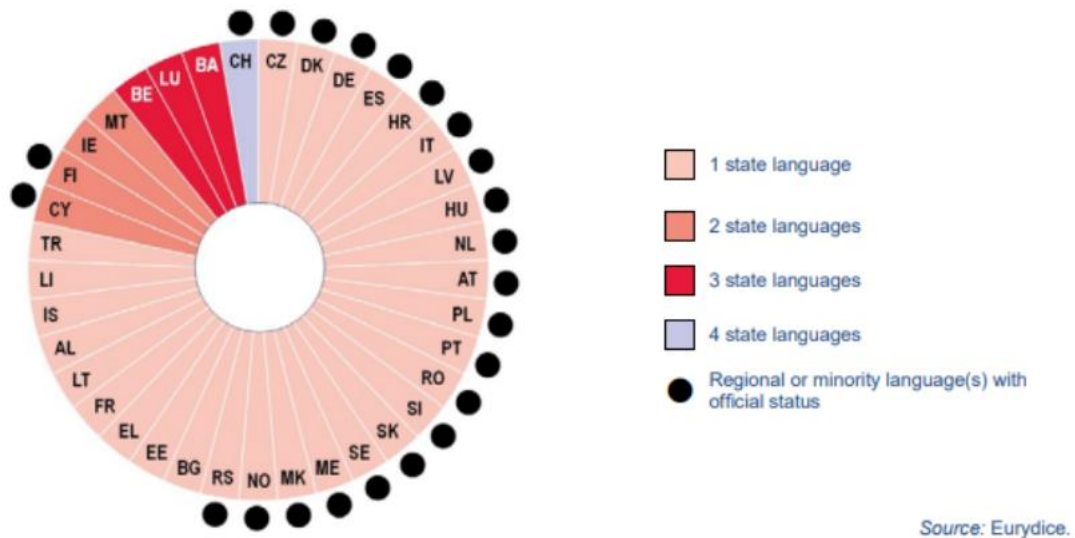

Рис.1. Мовне різноманіття в ЄС

Діаграма ілюструє мовне різноманіття в ЄС: більшість країн має одну державну мову (світло-рожеві), деякі – дві або три (насичені кольори), а чорні позначки відповідають офіційно визнаним регіональним/меншинним мовам [77].

За різними оцінками, понад 50 млн мешканців ЄС належать до корінних національних меншин. Загалом у Європі налічується більше 100 млн представників національних меншин (приблизно 1/7 населення) [57]. До цього додається близько 44,7 млн осіб, народжених за межами ЄС (переважно іммігранти) - це ще одне джерело культурного різноманіття. Таким чином, регіон відрізняється складною мозаїкою етносів, мов і релігій від давніх автохтонних (саамів, басків, циган тощо) до нещодавніх мігрантських спільнот.

З іншого боку, інтеркультуралізм постає як ідея взаємодії та діалогу між культурами. Представники цього підходу (Zapata-Barrero та ін.) вважають, що необхідно створювати умови для активних контактів між людьми різних етнічних і культурних груп у повсякденному житті, із упором на локальний,

міський рівень і на «розгортання» політик на все населення, а не адресно на етнічні громади. Зокрема, Boucher і MacLure підкреслюють, що основні відмінні риси інтернаціоналізму - заохочення реальних міжгрупових контактів у просторі міста, увага до міжособистісного спілкування, а також впровадження «мейнстримних» стратегій (тобто політик, що спрямовані на все населення, а не на виділені групи).

Цей підхід формально заперечує жорсткі асиміляційні вимоги: наприклад, Zapata-Barrero наполягає, що контакти між групами не можна примушувати силою, а моделі інтеграції варто переорієнтувати з виділення лише іммігрантів («вони» мають інтегруватися) на створення спільних «зон контакту» і «спільних просторів» у місті. У такий спосіб інтернаціоналісти прагнуть послабити уявну межу «ми - вони», яку якраз постулюють і в модернізованому дискурсі громадянської інтеграції (де «ми» - корінне населення, «вони» - мігранти з їхніми обов'язками) і в традиційному підході мультикультуралізму (де «ми» - більшість і «вони» - цільові етнічні групи з груповими правами).

Третім концептуальним потоком є так званий «постмультикультуралізм». Цей термін (поширений у дискусіях з середини 2010-х) позначає заявлений відхід від старої моделі мультикультуралізму: на практиці визнання культурних відмінностей залишається в силі, але з націленням на вимоги до мігрантів щодо адаптації та громадянської лояльності. Прихильники ідеї постмультикультуралізму вказують, що нині уряди з одного боку визнають право етнічних спільнот на вираження своєї ідентичності, а з іншого - впроваджують жорсткі правила на рівні мови, знань і фінансового забезпечення як умови в'їзду чи натуралізації.

Та водночас деякі автори звертають увагу на парадокс: «постмультикультуралістські» ініціативи фактично поєднують риси лівих і правих програм, посилюючи контроль над мігрантами у стилі неоліберального урядування (керована адаптація, «дуалізм» ринкових методів) [72, с. 60]. Наприклад, Gozdecka та співавт. (2014) стверджували, що

«постмультикультуралізм» з одного боку «повторно вводить» жорсткі вимоги (переїзд, мовні й громадянські тести), а з іншого – інакше формулює визнання різноманіття, нібито подаючи це як гнучкість культури. Вони зауважують, що хоча в дискурсі лунає риторика толерантності, на практиці нова «ера після мультикультуралізму» швидше посилює старі нерівності під виглядом рівних можливостей. Інші дослідники (наприклад, Кімлікка) взагалі вважають, що говорити про сувору «відмову» від мультикультуралізму перебільшено – оскільки основні цінності (рівність, недискримінація) все ще підтримуються, хоч і з новим акцентом на взаємні обов'язки.

Четвертим підходом до культурного різноманіття у Європі є власне «управління різноманітністю». У цьому контексті увага зосереджується не так на конкретних культурних чи мовних групах, як на ефективному використанні потенціалу різноманітності в суспільстві та на підприємствах.

Зокрема, у ЄС ця концепція поширювалася у бізнес- і адміністративному середовищі під впливом західних практик. На мікрорівні вона означає політики рівних можливостей у наймах, навчанні та просуванні представників меншин, на макрорівні - рекомендації щодо інклюзивного планування міст та інституцій. Дослідники зазначають: протилежно до традиційного уявлення про іммігрантів як «додатковий ресурс», що тимчасово заповнює нестачу робочих рук, цей підхід розглядає їх працівників як стратегічний капітал.

За ідеєю, активне виявлення навичок іммігрантів та створення для них сприятливих умов сприятиме кращій інтеграції і конкурентоспроможності економіки [95, с.10]. Водночас, як підкреслюють Zanfrini і Monaci, нинішня європейська модель трудової міграції часто продовжує орієнтуватися на «комплементарність» (тобто віднесення мігрантів до сфер низькооплачуваної праці, яку відмовляються виконувати місцеві), що, з одного боку, «конфліктує з принципом рівних прав», а з іншого – «перешкоджає повному розкриттю потенціалу мігрантів» [95, с.10]. Щоб змінити цю ситуацію, дослідники пропонують розвивати HRM-стратегії, які визнають мультикультурність як

актив і враховують у політиках працевлаштування культурні відмінності працівників.

Важливо, що концепція управління різноманітністю ставить у центрі також питання перехресних ідентичностей і нерівностей (наприклад, відмінності за етнічними, гендерними, соціально-економічними рисами), пропонуючи інтерсекційний аналіз дискримінаційних практик. У цьому сенсі така політика є оновленим продовженням ідеї мейнстримінгу та охоплює більш широкий «інклюзивний» підхід, про який говорили різні європейські інституції (наприклад, ЄЕСС у 2020 р.).

Наведені підходи: мультикультуралізм, інтеркультуралізм, громадянська інтеграція, постмультикультуралізм та управління різноманітністю - взаємодіють і перетинаються в європейській моделі політики щодо різноманіття.

У науковій літературі 2015–2025 рр. існує розбіжність думок щодо того, який з цих підходів є домінуючим і найефективнішим. Одні автори вважають, що ключове завдання полягає у розвитку діалогу і контактів (інтеркультуралізм), інші підкреслюють необхідність чітких державних вимог до іммігрантів (громадянська інтеграція), ще інші - важливість поєднання прав і обов'язків (еволюціонує постмультикультуралізм). У дискусії досить гостро ставиться питання протиріч і слабких місць кожної моделі: чи не обмежує, скажімо, інтеркультуралізм мовчазне притискання складних проблем нерівності; чи не перетворює громадянська інтеграція на приховану форму асиміляції; чи не «розмиває» справедливість усеохоплююче різноманіття шляхом чисто формального визнання прав.

Наразі жодна єдина модель повністю не переважає, а політики змінюються разом із соціальним контекстом і викликами (прибульці, біженці, популізм, пандемія тощо). При цьому в літературі практично відсутні однозначні «рецепти» щодо оптимального синтезу цих підходів.

1.3. Правові засади діяльності органів влади у сфері етнічної політики

На рівні ЄС принципи рівності та заборони дискримінації за ознакою етнічного походження закріплені в основних договорах: ст. 2, 3 Договору про ЄС та ст. 10, 19, 67(3) Договору про функціонування ЄС містять загальні норми про заборону дискримінації. Ці положення доповнює Хартія основних прав ЄС, ст. 21(1) якої прямо забороняє дискримінацію з будь-яких підстав, зокрема «на підставі раси, кольору шкіри, етнічного або соціального походження» та «членства в національній меншості» [73, с.6]. Європейські директиви забезпечують гармонізацію антидискримінаційного законодавства у сферах праці й надання послуг: зокрема, Директива 2000/43/ЄС (Racial Equality Directive) забороняє дискримінацію за расовою чи етнічною ознакою у різних сферах суспільного життя. Крім того, ЄС долучив у внутрішнє право низку положень Ради Європи (Фреймворкова конвенція про захист національних меншин, Конвенція проти расизму тощо) та положень міжнародного права (Декларація ООН про права національних меншин, ін) [73, с.6].

Конституція Франції закріплює фундаментальний принцип республіканського універсалізму, проголошуючи, що «Франція є неділимою, світською, демократичною та соціальною Республікою. Вона забезпечує рівність усіх громадян перед законом, без розрізнення за походженням, расою або релігією» [71], що відображає основу так званої «колірно сліпої» (color-blind) моделі державної політики. У межах цього підходу французький правовий режим свідомо відмовляється від офіційного визнання будь-яких етнічних чи расових категорій у публічно-правовій сфері, виходячи з того, що всі громадяни розглядаються виключно як юридично рівні індивіди без групової диференціації. Показовим є те, що вже у 1978 році з конституційно-правового поля було фактично витіснено саме поняття «раса», а також встановлено жорстку заборону на збір, зберігання та використання етнорозрахункових і расових даних у державній статистиці та адміністративних реєстрах [85]. Такий підхід, з одного боку, покликаний

унеможливити інституціоналізацію дискримінації та сегрегації, але з іншого — істотно обмежує можливості емпіричного аналізу соціальної нерівності за етнічними чи расовими ознаками. Відповідно, французька держава принципово не ухвалює спеціальних правових норм або позитивних дій, спрямованих на окремі етнічні групи, натомість застосовує загальні антидискримінаційні закони, механізми захисту прав людини та універсальні принципи рівності, що мають діяти однаково для всіх громадян незалежно від їхнього соціокультурного походження. Така модель є логічним продовженням республіканської традиції, однак у сучасних наукових дискусіях вона дедалі частіше оцінюється як суперечлива в умовах фактичного зростання культурної та міграційної різноманітності французького суспільства.

Німеччина вибудовує свою політику у сфері етнічності та захисту меншин на основі конституційного принципу рівності та недопущення будь-яких форм дискримінації, що чітко закріплено в Основному Законі ФРН. Зокрема, стаття 3(3) Базового Закону прямо проголошує недопустимість дискримінації за ознаками «мови, роду чи походження», а також раси, віри та політичних переконань, і цей припис є обов'язковим для всіх гілок державної влади — законодавчої, виконавчої та судової [58]. На відміну від деяких інших європейських держав, зокрема Австрії чи Польщі, у німецькій Конституції відсутня спеціальна стаття, присвячена національним меншинам, що свідчить про переважання універсалістського підходу до прав людини. Водночас у галузевому законодавстві передбачено низку спеціальних правових механізмів фактичного захисту меншин, які мають компенсаторний характер. Показовим прикладом є виборче право: закон про вибори до Бундестагу звільняє партії національних меншин від загального 5-відсоткового виборчого бар'єру, що дає їм реальні можливості для політичного представництва навіть за умов чисельної незначності [58]. Подібні пільги передбачено і щодо державного фінансування партій меншин, а також їх звільнення від окремих процедурних вимог. Німеччина також є повноправною стороною всіх ключових євроінтернаціональних угод у сфері захисту прав меншин і

недискримінації в межах Ради Європи, ООН та ОБСЄ і на законодавчому рівні імплементувала відповідні Директиви Європейського Союзу про рівне ставлення та боротьбу з дискримінацією. У підсумку державна політика ФРН у питаннях етнічності ґрунтується переважно на загальних принципах правової рівності, індивідуальних свобод і недопущення дискримінації, без утвердження особливого етнічного статусу для соціальних груп загалом, за винятком офіційно визнаних автохтонних меншин, до яких належать лужицькі серби (сорби), белінги та роми, котрі користуються спеціальними культурними й мовними гарантіями.

Конституційна модель Республіки Польща демонструє чітко виражений нормативно-правовий підхід до інституційного захисту національних та етнічних меншин, оскільки ст. 35 Основного Закону прямо проголошує, що «Республіка Польща забезпечує особам, які належать до національних або етнічних меншин, свободу збереження та розвитку власної мови, звичаїв, традицій і культури» [67], тим самим надаючи цим правам найвищу юридичну силу. Конституційні гарантії були суттєво конкретизовані та розвинені у спеціальному Законі 2005 року «Про національні та етнічні меншини та регіональну мову», який уперше в польській правовій системі цілісно систематизував статус меншин, запровадив чіткі критерії розмежування національних і етнічних меншин, а також заклав механізми державної підтримки їхньої культурної, мовної та освітньої діяльності. У межах цього підходу держава не лише гарантує формальну рівність, а й застосовує інструменти позитивного сприяння, зокрема у сфері політичного представництва: так, у Польщі діє виняток із загального 5-відсоткового виборчого бар'єру для виборчих списків національних меншин, що забезпечує їм реальні можливості участі в парламентському процесі. Інші галузеві закони гарантують меншинам право на освіту рідною мовою, користування мовами меншин у спілкуванні з органами місцевої влади в місцях їх компактного проживання, а також отримання фінансової підтримки на реалізацію культурно-мистецьких і просвітницьких проєктів. Важливим елементом цієї

моделі є також інституційна участь меншин у формуванні державної політики, оскільки органи влади зобов'язані створювати консультативні ради та комісії з питань захисту прав меншин на національному і місцевому рівнях відповідно до Конституції та спеціального закону; показовим прикладом є Консультативна рада з питань національних та етнічних меншин при Раді міністрів Польщі, яка виконує функції експертного супроводу та діалогу між державою і меншинами. Польська модель репрезентує інституційно закріплений варіант поєднання принципу рівності з механізмами правової та культурної підтримки етнічного різноманіття.

Чехія: Конституція (Хартія основних прав і свобод) у ст. 25 гарантує громадянам - членам національних меншин «право на освіту рідною мовою» і «право використовувати свою мову при спілкуванні з державними органами» [80]. Ці конституційні норми реалізовано в Законі про права національних меншин. Згідно з цим законом, представники національних меншин можуть відкривати школи з навчанням рідною мовою, отримувати субсидії на збереження культури, назви населених пунктів та вулиць дублюються мовою меншини, а місцеві ради за наявності понад 10% населення меншин зобов'язані створювати комітети з питань національних меншин. Закон також передбачає права послуг місцевої влади мовою меншини та можливість заснування асоціацій і партій меншин. Інституційно діють Консультаційна рада з питань національних меншин при уряді та аналогічні органи при місцевих органах влади. У підсумку, активність чеських органів влади у сфері етнічної політики базується на конституційному визнанні багатонаціонального складу та спеціальних законодавчих нормах, що гарантують широкий спектр мовних і культурних прав національних меншин [80].

Нова Конституція (Основний Закон) Угорщини закріплює особливий, інституційно підсилений статус етнічних спільнот, визначаючи національні меншини («національності») як самостійні «суб'єкти держави», що свідчить про відхід від суто універсалістського підходу на користь колективного

правового визнання культурного різноманіття. Відповідно до цих конституційних положень громадяни Угорщини, які належать до національностей, наділяються правом на вільне вираження, збереження та розвиток власної ідентичності, користування рідною мовою, а також правом на освіту цією мовою в межах державної освітньої системи [74]. Принципово важливим є також те, що національностям конституційно гарантується право створювати окремі місцеві та національні органи самоврядування, які виступають формою інституційного представництва меншин у політичному та соціокультурному просторі країни [74]. Механізми практичної реалізації цих прав деталізуються в так званому «кардинальному законі» (акті конституційного рівня), і саме таким нормативним актом став ухвалений у 2011 році новий Закон про права національностей, який комплексно врегулював питання квотованого представництва меншин у публічній сфері, порядок фінансування їхніх культурно-освітніх програм, функціонування навчальних закладів мовами меншин, підтримку медіа та культурних інституцій. У підсумку угорська правова система формує одну з найбільш інституційно розвинених моделей автономізації національних меншин у Центральній Європі, створюючи для них формалізовані органи самоврядування та стійкі мовно-культурні гарантії, що закладені безпосередньо на конституційному рівні та підкріплені спеціальним законодавством.

Конституційна модель Італії закріплює чіткий принцип інституційного захисту мовних меншин, оскільки ще в Основному Законі 1948 року у ст. 6 прямо зазначено, що «Республіка забезпечує захист мовних меншин шляхом відповідних заходів» [66], тим самим надаючи цьому питанню статусу загальнодержавного обов'язку. На розвиток цієї конституційної норми було ухвалено низку спеціальних законів, ключовим серед яких став Закон № 482/1999 «Про захист історичних мовних меншин», що вперше на загальнонаціональному рівні системно врегулював правовий статус етнічно-мовних спільнот. Цим законом офіційно визнано права кількох десятків

історичних мовних груп, серед яких словенці, німецькомовне населення Південного Тиролю, франкомовні спільноти, окситанці, сардинці та інші, на повноцінне використання рідної мови у сфері освіти, діяльності засобів масової інформації, роботі органів місцевого самоврядування та публічному спілкуванні з владою. Закон передбачає впровадження навчання мовами меншин у школах, державне субсидування культурних, освітніх і медіапроектів меншинних громад, а також використання двомовних топонімів, зокрема назв вулиць, населених пунктів і офіційних установ. Водночас центральні та регіональні органи влади Італії зобов'язані системно враховувати інтереси мовних меншин під час розробки нормативно-правових актів, що закріплюється також у спеціальних автономних статутах окремих регіонів. Так, у регіональних конституційних актах та законах Автономної області Валле-д'Аоста, Автономної області Фріулі – Венеція-Джулія та Автономної провінції Південного Тиролю (Альто-Адідже) інституційно зафіксовано режим офіційної двомовності у сфері адміністрації, судочинства та освіти за участю відповідних меншин, що робить італійську модель однією з найбільш розвинених у Європі щодо правового забезпечення мовно-культурного плюралізму.

Іспанська Конституція 1978 року закріплює складний компроміс між принципом національної єдності та визнанням внутрішньої етнорегіональної різноманітності, проголошуючи, що вона «підтверджує і гарантує право на самоврядування національностей і регіонів, які складають Іспанію», водночас наголошуючи на «недоторканості єдності держави» [91]. Саме ця конституційна формула стала підґрунтям для створення так званої «держави автономій», у межах якої було сформовано 17 автономних спільнот, серед яких Каталонія, Країна Басків, Галісія, Андалусія, Валенсія та інші, що отримали широкий спектр повноважень у сферах культури, освіти, мовної політики, місцевого самоврядування та частково фінансів. Унаслідок цього регіональні парламенти й уряди дістали змогу ухвалювати власні нормативні акти щодо офіційного статусу регіональних мов — каталанської, баскської,

галісійської та інших — закріплюючи їх як мови навчання в школах, мови діловодства в органах влади та повсякденного публічного спілкування. Особливо розвинуті форми автономії мають Каталонія та Країна Басків, де функціонують власні парламенти, уряди, адміністративні системи та розгалужені програми підтримки регіональної ідентичності, культури, медіа й освіти. Водночас центральний уряд Іспанії зберігає контроль над ключовими атрибутами державного суверенітету — єдиним громадянством, зовнішньою політикою, обороною, грошовою системою та загальнонаціональним законодавством, а Конституція прямо забороняє будь-які дії, спрямовані на порушення територіальної цілісності держави [91]. У практичному вимірі іспанська модель не формує окремої політики щодо «етнічних» груп у класичному розумінні, натомість ідентифікує культурну різноманітність передусім через мовні й регіональні спільноти в межах автономій, що дозволяє інституційно поєднувати етнокультурну самобутність із збереженням унітарного характеру держави.

Конституційна модель Австрії закріплює обов'язок держави щодо поваги та розвитку етнічних груп, які історично проживають на її території, що знаходить конкретизацію у спеціальному Законі 1976 року «Про етнічні групи», який надає особливий правовий статус хорватській, словенській, угорській, чеській, словацькій та ромській спільнотам [87]. У межах цього законодавчого підходу держава гарантує цим автохтонним меншинам комплекс культурно-мовних і політичних прав, зокрема право на використання рідної мови в адміністративному діловодстві та системі освіти в регіонах їх компактного проживання, на державні фінансові субсидії для підтримки культурних, освітніх і медіапроектів, а також на інституційне представництво в органах влади через спеціальні дорадчі органи. Важливим елементом австрійської моделі є також можливість офіційного подвійного найменування населених пунктів, вулиць і топонімів у прикордонних регіонах, що символічно закріплює мовну рівноправність меншин у публічному просторі. Особливе міжнародно-правове значення мають гарантії

для хорватської та словенської спільнот, які додатково захищені Державним договором 1955 року, укладеним після Другої світової війни, що надав їхнім мовним і культурним правам статус міжнародних зобов'язань Австрійської Республіки. У результаті австрійські органи державної влади мають прямий юридичний обов'язок урахувати інтереси автохтонних національних меншин під час формування й реалізації державної політики, а дотримання цих норм закріплюється як у Конституції, так і в підзаконних актах та контролюється спеціальними урядовими комісіями, що робить австрійську модель однією з найбільш формалізованих у сфері захисту прав історичних меншин у Європі.

Крім наведених прикладів, у всіх країнах ЄС влада керується зобов'язаннями, взятими в міжнародних договорах (особливо Конвенцією Ради Європи про захист нацменшин) та європейським правом: практично всі держави ратифікували Фреймворкову конвенцію і виконують директиви ЄС про рівність. Так загальними правовими засадами етнічно-культурної політики є принципи недискримінації, повага до культурної самоідентифікації громадян та гарантування мінімальних прав меншин відповідно до національних особливостей.

Висновок до РОЗДІЛУ 1.

У результаті ґрунтовного аналізу наукової літератури та методологічних підходів встановлено, що дослідження міжетнічних процесів у Європі сформувалося як міждисциплінарний напрям на перетині етнополітології, соціології, права, політології, культурології та науки публічного управління. Такий підхід дозволив розглядати етнонаціональні процеси не лише як сукупність соціальних явищ, а як складний політико-управлінський феномен, у якому етнічна ідентичність, культурна самоідентифікація, громадянство, правові норми та державні інститути взаємопов'язані й взаємно детермінують один одного. У наукових студіях етнічність трактується як динамічна категорія, що постійно оновлюється під впливом соціальних трансформацій,

міграційних процесів і політичних рішень, а міжетнічна взаємодія розглядається як важливий чинник формування соціальної згуртованості та стабільності політичної системи. Історіографічний аналіз засвідчив, що теоретичні засади вивчення цієї проблематики зазнали еволюції від класичних підходів культурного плюралізму, які акцентували на збереженні етнокультурної самобутності, до моделей громадянської інтеграції та інтеркультуралізму, орієнтованих на активну взаємодію спільнот і спільне громадянське поле. Концепції комунікативної дії, що походять із праць Юргена Габермаса, підкреслили значення діалогу й порозуміння як механізмів узгодження інтересів у багатокультурних суспільствах, тоді як політичний конституціоналізм сформував правову основу забезпечення рівності та недискримінації як передумови демократичної стабільності. У результаті поєднання цих підходів у сучасній європейській науці утвердився комплексний погляд на етнонаціональні процеси як на систему взаємодії соціокультурних чинників і державного управління, що визначає особливості формування політик у сфері етнічних відносин, інтеграції меншин і розвитку багатокультурного громадянства.

Європейська модель управління культурним різноманіттям базується на поступовому відході від асиміляційних підходів до мультикультурних і, згодом, інтеркультурних політик, які прагнуть поєднати збереження культурної ідентичності з розвитком єдиної громадянської спільноти. Розглянуто сучасні підходи – мультикультуралізм, інтеркультуралізм, громадянську інтеграцію, постмультикультуралізм та управління різноманіттям, – що стали еволюційними етапами політики ЄС у цій сфері. Встановлено, що жодна з моделей не має універсального характеру, але інтеркультуралізм і політика різноманіття нині переважають як збалансовані форми співіснування культур і зниження соціальної напруги.

У межах правового аналізу показано, що нормативна база ЄС у сфері етнонаціональних відносин ґрунтується на поєднанні міжнародних та внутрішніх механізмів захисту прав меншин. Основоположні акти ЄС –

Договори про ЄС і про функціонування ЄС, Хартія основних прав, Директива 2000/43/ЄС, а також Фреймворкова конвенція Ради Європи про захист національних меншин – формують єдину правову систему, що гарантує рівність, заборону дискримінації та визнання культурної самоідентифікації. У державах-членах створені інституційні механізми – міністерства, ради, комісії - для реалізації політики у сфері міжетнічних відносин, що забезпечує ефективність управлінських рішень та відповідність європейським стандартам.

Узагальнюючи результати дослідження, можна зробити висновок, що сучасна етнонаціональна політика в Європейському Союзі є результатом тривалого історичного розвитку, теоретичного осмислення й правового інституціоналізму. Її ефективність визначається гармонійним поєднанням принципів рівності, поваги до культурного розмаїття та соціальної інтеграції. Саме єдність нормативних, управлінських і ціннісних засад дозволяє країнам ЄС забезпечувати стабільність багатонаціональних суспільств і водночас підтримувати їхній демократичний розвиток.

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

2.1. Особливості реалізації державної політики у сфері міжетнічних відносин у країнах Західної Європи

Міжетнічна політика у країнах Західної Європи посідає особливе місце в системі публічного управління, оскільки саме цей регіон став одним із головних центрів міграційних потоків, культурної взаємодії та суспільної трансформації. В умовах зростання мобільності населення, етнокультурної різноманітності та посилення міграційних викликів держави Західної Європи виробили різні моделі регулювання міжетнічних відносин, спрямовані на забезпечення рівності прав, соціальної згуртованості та недопущення дискримінації. Політика у цій сфері характеризується гнучкістю, багаторівневістю й високим ступенем інституційної координації між органами влади, громадянським суспільством і місцевими громадами.

У сучасній європейській науковій традиції державна політика у сфері міжетнічних відносин розглядається як складова ширшої концепції «управління різноманіттям» (diversity governance), що поєднує правові, соціальні та інституційні механізми забезпечення рівності й інклюзії. Згідно з підходом Ради Європи, ефективне управління етнонаціональною сферою має ґрунтуватися на трьох взаємопов'язаних принципах - участі, захисті та розвитку (participation, protection, promotion), які гарантують залучення меншин до суспільного життя, недопущення дискримінації та створення умов для збереження культурної самобутності.

Європейська комісія трактує етнополітику як інтеграційну складову соціальної згуртованості, де провідне місце належить політикам освіти, культури, ринку праці та громадянської участі. Тому країни Західної Європи

демонструють багатовимірний підхід до реалізації міжетнічної політики, у якому поєднуються централізовані державні механізми з локальними ініціативами, спрямованими на розвиток міжкультурного діалогу. У більшості держав регіону міжетнічна політика інтегрована у систему публічного управління через спеціалізовані міністерства, міжвідомчі ради та консультативні платформи, що координують взаємодію між урядом, місцевими громадами та громадськими організаціями. Такий підхід дозволяє не лише зменшити соціальну напругу, а й перетворити культурне різноманіття на чинник інноваційного розвитку, соціальної стабільності та підвищення довіри до державних інститутів.

За даними Євростату, частка осіб, народжених за кордоном, суттєво різниться між країнами ЄС. Найвищий показник у Люксембурзі (51,0% населення), далі йдуть Мальта (30,8%), Кіпр (26,9%), Ірландія (22,6%), Австрія (22,1%), Швеція (20,6%) та Німеччина (20,2%). Навпаки, у Польщі (2,6%), Румунії (3,1%), Болгарії (3,3%) і Словаччині (3,9%) частка іноземців становить менше 5%. Така відмінність ілюструє, наскільки різноспрямовано розвиваються процеси імміграції й інтеграції, впливаючи на етнонаціональний склад кожної країни.

Порівняльна таблиця (див. Додаток А) демонструє відмінності у рівнях етнічної різноманітності, нормативно-правовому забезпеченні та ефективності реалізації державної політики у сфері міжетнічних відносин у 26 країнах Європейського Союзу станом на 2025 рік. Аналіз показує, що попри спільні цінності ЄС щодо захисту прав національних меншин, підходи до реалізації цієї політики суттєво різняться.

У країнах Західної та Північної Європи (зокрема, у Люксембурзі, Швеції, Ірландії, Нідерландах, Австрії) спостерігається високий рівень імміграції, розвинені інституційні механізми підтримки культурної багатоманітності та чіткі правові гарантії для нацменшин. Держави Центрально-Східної Європи (Польща, Словаччина, Румунія, Болгарія, Угорщина) характеризуються більшою етнічною однорідністю населення та

орієнтацією політики на інтеграцію окремих традиційних меншин — переважно ромів, угорців, німців.

Особливо виразним є контраст між країнами з високою часткою осіб, народжених за кордоном (Люксембург понад 50%, Мальта 30,8%, Австрія 22,1%) і державами, де імміграційний вплив мінімальний (Польща, Словаччина, Румунія, Болгарія до 5%). Це свідчить про різну інтенсивність міграційних процесів і необхідність адаптації національних стратегій до реалій мультикультурності.

Водночас в усіх країнах простежується прагнення до гармонізації законодавства із загальноєвропейськими стандартами - Європейською хартією регіональних мов або мов меншин (1992) та Рамковою конвенцією про захист національних меншин (1995). Позитивним є те, що більшість держав запровадили спеціалізовані органи (міністерства, департаменти, комісії) для координації політики міжетнічних відносин.

Загалом аналіз дозволяє зробити висновок, що ефективність державної етнонаціональної політики прямо корелює з рівнем інституційної зрілості, прозорості механізмів інтеграції та обсягом соціальних інвестицій у підтримку культурного різноманіття. Країни, які сповідують модель мультикультуралізму (Нідерланди, Швеція, Люксембург, Ірландія), демонструють вищі показники соціальної стабільності та інклюзії, тоді як у державах з переважно асиміляційними підходами (Франція, Естонія, Латвія) питання етнокультурної адаптації залишаються дискусійними.

Місцеве самоврядування відіграє центральну роль у практичній імплементації політик інтеграції і толерантності, оскільки саме на рівні міст і муніципалітетів відбувається щоденна взаємодія між новоприбулими та приймаючими спільнотами — у школах, на ринку праці, у системі житлових послуг і культурного життя. Муніципалітети забезпечують «останню милю» сервісів: організацію мовних курсів, доступ до локальних центрів зайнятості, надання соціальної підтримки, координовані освітні та культурні ініціативи, а також платформ для діалогу між громадами. Через свою близькість до громади

місцева влада має оперативну інформацію про проблеми інтеграції, що дає змогу формувати адаптивні, контекстно-орієнтовані рішення — від реагування на випадки дискримінації до розбудови систем раннього виявлення соціальної напруги. Саме тому міжнародні програми та аналітики наголошують на необхідності багаторівневої координації, де національні рамки поєднуються з локальними стратегіями й партнерством із громадянським суспільством [83],

Однією з найвідоміших ініціатив, яка формалізує роль міст у роботі з культурним різноманіттям, є програма Intercultural Cities Ради Європи. Програма пропонує методологію оцінки діяльності міста за низкою індикаторів (інтеркультуральний індекс), дає рамку для політик міжкультурного діалогу та створює мережу обміну практиками серед міст-учасниць. Численні міста, від Барселони до Відня та Осло, використовують інструменти ІСС для розробки стратегій, що поєднують інтеграцію з підтримкою культурної самобутності, моніторингом дискримінації та просуванням участі меншин у місцевому управлінні. Методологія ІСС підкреслює не лише надання послуг, але й інституалізацію участі (консультативні ради, громадські платформи), моніторинг результатів і зворотний зв'язок із громадами [32].

Національні та місцеві приклади демонструють різні форми організації участі. У Німеччині (з прикладами Берліна та окремих районів, напр. Нойкьольн) функціонують державні дорадчі ради з інтеграції й міграційних питань (State Advisory Councils / Integrationsräte), до складу яких входять представники мігрантських спільнот, НУО та місцевих влад. Такі дорадчі органи виступають каналом для передачі потреб «знизу» до органів прийняття рішень, сприяють залученню мешканців до розробки муніципальних програм і контролюють виконання місцевих інтеграційних планів; у поєднанні з міськими службами вони фінансують мовні програми, соціальні центри та проекти працевлаштування. Аналіз кейсу району Neukölln у Берліні ілюструє,

як локальні ради можуть координувати заходи в освіті, житлі, культурі й праці, створюючи комплексну політику «привітного міста» [50].

Амстердам є прикладом системного підходу муніципалітету до різноманіття і включення, де місцева влада поєднує стратегічні політики з практичними інструментами: мультиіндексні програми моніторингу дискримінації, довгострокове фінансування громадських організацій, інвестиції в інклюзивну освіту та цифрові сервіси для доступу до адміністративних послуг. Муніципальні підрозділи Амстердама працюють із «дорожніми картами» інтеграції та окремими інтервенціями для вразливих груп, а також розробляють інструменти підзвітності (звітність щодо рівності, відкриті дані про звернення з питань дискримінації), що дозволяє відстежувати ефективність локальних політик. Дослідження муніципальних практик Амстердама підкреслюють важливість мультисекторного підходу і стійого фінансування місцевих ініціатив [76; 68].

Ключові уроки практики локального рівня: по-перше, успішна інтеграція вимагає інституційної інкорпорації процесів участі та моніторингу (консультативні ради, індикатори, публічні звіти); по-друге, місцеві ініціативи мають поєднувати сервісну (послуги, освіта, працевлаштування) й політичну (участь, представництво) складові; по-третє, мультистейкхолдерський підхід (місто, громадянське суспільство, бізнес, національні агенції) підвищує адаптивність політик і їхню здатність реагувати на кризові ситуації. Міжнародні дослідження й практичні посібники для місцевої влади рекомендують впроваджувати рамки багаторівневого управління, що поєднують національні стандарти з гнучкістю муніципальних планів, а також створювати механізми обміну досвідом між містами через мережі (наприклад, Intercultural Cities, URBACT, OECD peer learning) [83].

Попри досягнення європейських країн у сфері міжкультурного управління, інституційні механізми інтеграції залишаються вразливими перед низкою соціальних і політичних викликів. Однією з найгостріших проблем є соціальна сегрегація мігрантів, що проявляється у формуванні етнічних

анклавів, обмеженому доступі до якісної освіти, працевлаштування та житла. У дослідженнях Європейського агентства з основних прав (FRA) зазначається, що навіть у країнах із розвиненими інтеграційними стратегіями нерівність у можливостях між місцевим населенням і мігрантами зберігається, особливо серед дітей та жінок, які стикаються з подвійною дискримінацією. Аналіз українських і європейських авторів також підкреслює, що відсутність ефективної просторової політики призводить до геттоїзації - концентрування мігрантських громад у соціально маргіналізованих районах, де обмежений доступ до державних послуг та освітніх ресурсів [46].

Паралельно загострюється зростання популізму та націоналістичних тенденцій, які використовують питання міграції як інструмент політичної мобілізації. У низці країн ЄС спостерігається посилення риторики, що протиставляє мігрантів «національній ідентичності», підриваючи основи міжетнічної толерантності та довіри до державних інститутів. За висновками Європейської комісії проти расизму та нетерпимості (ECRI), це призводить до посилення ксенофобських настроїв, дискримінації у сфері працевлаштування та політичної поляризації. Водночас відзначається зростання підтримки ультраправих партій, що прямо впливає на публічний дискурс і зменшує суспільну підтримку інтеграційних програм [51].

Додатковим викликом є суперечність між гуманістичними цінностями Європейського Союзу та політикою безпеки, що посилилася після міграційної кризи 2015 року та збройних конфліктів на периферії Європи. Режим контролю на зовнішніх кордонах, запроваджений ЄС, часто обмежує права шукачів притулку, а застосування політики «зовнішньої міграційної відповідальності» (outsourcing migration control) викликає занепокоєння правозахисників. Як зазначено у звіті Агентства ООН у справах біженців та дослідженнях українських аналітиків, баланс між безпекою та дотриманням прав людини залишається складним викликом для європейських урядів, що змушує їх поєднувати політику захисту з превентивними обмеженнями.

Сучасна етнонаціональна політика в країнах ЄС функціонує у контексті зростання внутрішніх суперечностей між ідеалами інклюзивності та практиками безпеки, що вимагає постійного перегляду стратегій, моніторингу їх ефективності та збереження балансу між правами людини й національною стабільністю.

2.2. Управлінські рішення щодо запобігання соціальній напрузі на етнічному ґрунті

Етнічні конфлікти та соціальна напруга - це фатальні явища, що руйнують державні інституції та загрожують безпеці суспільства [18, с.209]. Щоб попередити такі загрози, уряди застосовують спеціальні політики згуртування й інтеграції, спрямовані на задоволення потреб національних меншин і створення інклюзивного суспільства. У Європі та світі успішні приклади запобігання міжетнічному розколу ґрунтуються на двосторонньому підході: від одних – від іммігрантів і меншин очікують адаптації, з іншого - від більшості вимагають толерантності та рівних можливостей [69]. Підтримку таким зусиллям надають міжнародні стандарти (Європейська хартія регіональних мов, Конвенція про національні меншини тощо), а також наднаціональні програми ЄС [88].

Конфлікт на Шрі-Ланці між більшістю сингалів і тамільською меншиною з 1983 по 2009 рік забрав десятки тисяч життів. Корені кризи - у вже національно-орієнтованому законодавстві: наприклад, 1956 року прийнято закон «тільки сингальською», яким сингальська мова стала єдиною державною. Це обурило тамілів - згодом почалися антимодерністські погроми (1958, 1977, 1983 рр.) проти тамілів, які фактично здійснювала підтримана державою більшість.

У відповідь на ескалацію уряд прийняв низку заходів, зокрема через зовнішнє посередництво. Так, після кривавих заворушень 1983 р. Індія домоглася підписання Ланкійсько-Індійської угоди 1987 року; за нею було

ухвалено 13-ту поправку до конституції, яка створила провінційні ради та формально надала тамілам більшу автономію (провівши злиття Півночі й Сходу).

Однак на практиці централізм залишився суворим: багато положень поправки були невизначеними і дозволяли центральній владі відмінити місцеві рішення. Через брак політичної волі деякі ради були фактично маргіналізовані - тому і міркують, що без «багатих гарантій та реальних повноважень» жодна формула співіснування не спрацює. (Аналітики зауважують: докорінна децентралізація і повноцінне дотримання домовленостей могли б значно знизити ймовірність триваючого насильства.) Зрештою після багатьох раундів переговорів і війни з LTTE, зусилля з реінтеграції торкнулися створення урядових програм примирення, незалежної комісії з прав людини та органів місцевого самоврядування (провінційні ради працюють й досі, хоч і з обмеженими повноваженнями). Цей досвід показав: без істинної системи поділу влади на етнічній основі («consociationalism») і без врахування потреб кожної спільноти уникнути масштабного конфлікту надзвичайно складно.

Нігерія - яскравий приклад того, як поділ влади і квоти можуть стримувати міжетнічні протистояння. Ця країна об'єднує понад 250 етнічних груп (три найбільші – хауса-фулані ~30%, йоруба ~20% і іґбо ~17% населення). Уже на етапі колоніальних адміністрацій еліти різних регіонів консолідували владу у своїх громадах. На момент незалежності (1960 р.) політична система встановила електоральні округи за регіональним принципом, що закріпило лідерство кожної громади у певній частині країни [64].

Водночас подібне розподілення стрімко призвело до кризи. У 1966–1967 рр. відбулися військові перевороти й етнічні вбивства: ісламська більшість на півночі й християнський південь побоювалися одне одного, а натомість яро винищували іґбо на північних територіях.

Це призвело до проголошення іґбо відокремленої держави Біяфри, що викликало трирічну громадянську війну (1967–1970). У війні загинули сотні тисяч людей, але наприкінці 1970 р. країну знову згуртувала сильна військова адміністрація. Після конфлікту Нігерія створила дуже жорстку федеративну модель. Нові конституції (1963, 1979) суттєво розширили права штатів і зобов'язали федеральний центр розподіляти ресурси за формулою: «жодна група не має бути домінантною, жодна - виключеною». Встановлено правило про ротацію влади – по черзі уряд очолюють північ і південь - та «принцип федерального характеру», який гарантує етнічне представництво у держапараті. Такі механізми створені саме для зниження напруженості: офіційно мета - не дати жодному регіону відчувати себе обділеним [94, с.1038].

Сьогодні прямі збройні сутички між основними групами з 1970-х практично відсутні, хоча в окремих регіонах (дельта Нігеру, північний схід) продовжуються етнорелігійні заворушення. Вважають, що це відлуння нерозв'язаних питань: бідності, корупції та конкуренції за природні ресурси. Однак базова модель «підтримки і вимог» (де влада водночас стимулює розвиток регіонів і від неї очікують громадянської відповідальності) закладена й продовжує діяти [79].

У країнах Європи етнічна напруга найчастіше пов'язана з міграцією та інтеграцією іммігрантів (або з відношеннями традиційних меншин/корінних народів і більшості). Щоб уникнути конфліктів на цій основі, європейські держави впроваджують поєднання юридичних гарантій, інституціональних інструментів і соціальних програм. Усі країни ЄС імплементували загальноєвропейські норми щодо захисту нацменшин та недискримінації (наприклад, Європейську хартію регіональних мов 1992 року і Рамкову конвенцію про нацменшини 1995 року).

Більшість держав створили профільні органи для координації міжетнічної політики – міністерства, департаменти чи консультативні ради. Загальна тенденція така: в Західній і Північній Європі (Швеція, Нідерланди,

Бельгія, Люксембург тощо) з високим рівнем імміграції офіційно відзначено культурне різноманіття і є цілісні стратегії підтримки мультикультуралізму [92]. У цих країнах пильно слідкують за інклюзією (надають фінансову допомогу переселенцям, забезпечують вивчення мови і доступ до освіти та праці, а також підтримують культурні потреби меншин). Натомість в Центральній та Східній Європі (Польща, Словаччина, Румунія, Угорщина тощо) імміграція менша, а етнонаціональний склад більше однорідний. Там політика більше орієнтована на інтеграцію традиційних меншин (угорців у Румунії, німців у Польщі, ромів повсюди) та на асиміляцію мігрантів. При цьому країни Балтії й скандинавські - зосереджені на викладанні мов меншин та підтримці корінних народів (наприклад, фінів саамів, шведській меншості у Фінляндії).

Усім цим державам притаманна ідея «взаємної інтеграції»: влада створює умови для участі меншин у суспільстві, а меншини повинні проявляти зусилля з адаптації. Найчастіші заходи включають: запровадження обов'язкових програм громадянства та мовних курсів, створення центрів підтримки новоприбулих, сприяння поліетнічним містечковим радами тощо. Приклади:

Бельгія. Федерована країна з трьома мовними спільнотами, де інтеграційні політики різняться регіонально. Федерація визнала мультикультуралізм через «Життя у розмаїтті» (пріоритет у Фландрії з 2000 р.) і «Диверсифікаційну харію» (2005 р.) [59]. У 2004 році на федеральному рівні була створена Комісія з міжкультурного діалогу, яка розробила рекомендації зі зміцнення соціальної згуртованості у культурно різноманітному суспільстві. Нині відповідальність розподілена: Фландрія реалізує програму інтеграції іммігрантів через навчання та ринок праці (власна інтеграційна служба й вимоги до вивчення нідерландської), Валлонія упроваджує проєкт громадянської інтеграції, Брюссель має двомовні (франк.-фламандські) ініціативи. При цьому на федеральному

рівні підтримується «принцип спільного громадянства» (спільна участь усіх спільнот в управлінні).

Нідерланди. Легендарна країна толерантності, що у 1980–1990-х офіційно визнавала мультикультуралізм, але після серії міжкультурних криз перейшла до агресивніших інтеграційних вимог. З 1998 року усі іммігранти зобов'язані проходити обов'язкову програму громадянської інтеграції («inburgering») з вивчення мови і культури. Від 2003 року отримання громадянства вимагає іспиту з історії та цінностей Нідерландів. У 2007–2013 роках низка законів посилила контроль: іспити стали обов'язковими для всіх нових іммігрантів, збільшено мовні вимоги та закріплено, що мігрант не зможе претендувати на громадянство без успішного проходження курсів та випробувань [82]. Так політика сформулювала модель жорсткого асиміляціонізму: іммігранти зобов'язані засвоювати голландську мову та цінності суспільства, а пільг для групового особливого статусу немає.

Німеччина. Стратегія складається з послідовних національних планів інтеграції. Перший Національний план 2007 року зробив акцент на освіту, підготовку кадрів, визнання іноземних дипломів та сприяння зайнятості для іммігрантів. У Плані 2012 року з'явилися чіткі цілі та індикатори оцінки (охоплення мовними курсами, індекси участі в ринку праці тощо). У 2016 році уряд прийняв Мезеберзьку декларацію, що формулює принцип «підтримувати й вимагати» (Fördern und Fordern): держава пропонує новачкам курси і можливості, а від натомість очікує зусиль з їх сторони [49].

Крім того, щорічні інклюзійні саміти («Інтеграційні саміти») залучають понад 300 учасників – урядовців на всіх рівнях та представників мігрантських організацій – для узгодження нових ініціатив (наприклад, з 2018 року була ухвалена програма сприяння навчанню німецької мови і професійній підготовці для іноземних фахівців). Так в Німеччині створено модульну систему підтримки: державний центр інтеграції, місцеві офіси,

безкоштовні мовні курси, консультування з пошуку роботи тощо [60, с.241].

Франція. Французька модель традиційно спирається на принцип рівної республіки (*laïcité*) - тобто не заохочує легалізацію відмінностей за етнічними ознаками [38]. Інтеграція вважається ключем до запобігання напрузі: іммігрантам пропонується пройти курси з французької мови та громадянства протягом перших 5 років перебування. Останніми роками уряд зосередився на молодіжних програмах - освіті і працевлаштуванні вразливих груп - в рамках загальної політики соціальної єдності [19]. У 2007 р. Франція впровадила Соціальні інтеграційні контракти (*Contrat d'Accueil et d'Intégration*), що забезпечують початкову підтримку (вивчення мови, курси професійної підготовки), а також схеми місцевого розвитку (ремонт і будівництво доступного житла в неблагополучних передмістях). Після серії етнічних заворушень 2005 року уряд скоротив прямі субсидії етнічним організаціям, натомість збільшив фінансування школи та громадських центрів у районах з багатокультурним населенням [31]. У Франції також діє окремий нагляд за рівністю (Наприклад, Орган відстеження расизму та антисемітизму). Загалом французька модель інтеграції ставить акцент на «включенні через загальні інститути» й уникненні виділення груп, щоб не розпалювати напругу [28].

Історично Швеція була лідером у розвитку мультикультурної політики: з 1975 року діяла державна «Політика щодо іммігрантів і меншин» на принципах рівності та культурного вибору [44]. Конституція гарантує право меншин на збереження мови та звичаїв. З 1997 року ухвалено закон про інтеграцію, створено посаду Омбудсмана проти етнічної дискримінації. Наразі інтеграційні програми «вбудовано» в усі сфери: особлива увага приділяється працевлаштуванню іммігрантів та розвитку мовних навичок (Швеція посідає перше місце в індексах інтеграції OECD завдяки таким зусиллям).

Наприклад, новим прибулим надаються безкоштовні мовні курси та консультації щодо працевлаштування, а роботодавці мотивуються залучати мігрантів. Основний наратив - створення «справедливого старту» для всіх незалежно від походження [25].

На рівні ЄС розроблено рамкові документи і фінансові інструменти для допомоги національним програмам: План дій з інтеграції та включення 2021–2027 підкреслює пріоритетні напрямки (інклюзивна освіта, повноцінна участь на ринку праці, доступ до охорони здоров'я й житла для мігрантів) [49]. Євросоюз також запровадив Карту прав учасників ідентичностей (Cean Citizens), фінансує великі проєкти через програму AMIF (Фонд притулку, міграції і інтеграції) і підтримує створення національних стратегій для ромських громад (за рекомендацією Ради ЄС 2020/2223 щодо ромів).

У 2023 р. ЄК оцінила національні «ромські» плани (National Roma Strategic Frameworks) і заохотила держави до довгострокових програм з освіти, зайнятості та боротьби з антициганізмом [1; 71]. Так ЄС задає загальні принципи (недискримінація, участь меншин у процесах ухвалення рішень, моніторинг результатів), але за виконання відповідають самі країни-члени [35].

Детальне порівняння запобіжних програм у країнах ЄС (див. Додаток Б) демонструє: попри різні культурні та історичні традиції, багато західноєвропейських країн використовують схожі інструменти (місцеві інтеграційні програми, центри навчання мови, заходи у школах та на роботі), а східно- та центральноєвропейські держави переважно фокусуються на захисті прав корінних меншин і асиміляційних моделях. Незалежно від конкретики, усі ці програми спрямовані на попередження відчуження груп і зняття соціальної напруги через забезпечення рівного доступу до ресурсів і систем влади.

Узагальнюючи, можна сказати: управлінське запобігання етнічній напрузі включає систему попередніх соціальних інвестицій і регулятивних

засобів. Наприклад, надзвичайно важливими є реформи (децентралізація влади і розподіл повноважень, як у Шрі-Ланці), інтеграційні програми (мовні курси, співробітництво бізнесу і громад), а також конструктивний політичний діалог. Конкретні уроки з розглянутих кейсів: неповноцінна автономія (як у Шрі-Ланці) майже точно призводить до повернення кризи; а надмірна концентрація влади в одних руках (як це бачилося наприкінці війни в Шрі-Ланці) підсилює невдоволення меншостей. Щодо Нігерії: модель «збалансованої федерації» (де жодна етнічна група не домінує) на довгостроковій перспективі виявилася відносно успішною – принаймні не допустила повторного розпаду держави. Попереджувальним уроком тут може бути те, що формальні правила (обов'язкові квоти, ротація керівництва) варто закріпити на початкових етапах державотворення, інакше «напруження відкладається на потім».

Аналіз різних сценаріїв етнічного напруження показує, що ефективна профілактика базується на заздалегідь продуманій моделі влади та інклюзії. У ЄС ці принципи реалізуються через національні та наднаціональні програми інтеграції: створення мовних центрів, освітніх ініціатив, юридичних обмежень дискримінації і механізмів громадської участі. Комплексне поєднання цих управлінських рішень – від конституційних реформ до локальних соціальних проєктів – і створює ґрунт для зменшення соціальної напруги на етнічному ґрунті у Європі та у світі.

2.3. Інституційні механізми забезпечення толерантності та інтеграції мігрантів

На наднаціональному рівні в межах Європейського Союзу функціонує розгалужена система інституцій та інструментів, спрямованих на забезпечення ефективної інтеграції мігрантів, формування атмосфери толерантності та запобігання соціальній ізоляції різних етнічних груп. Центральне місце серед

цих органів займає Генеральний директорат з питань міграції та внутрішніх справ (DG Migration and Home Affairs), який виступає основним координатором політики у сфері міграції, притулку, громадянства та інтеграції. Ця структура визначає стратегічні напрями розвитку міграційної політики, забезпечує узгодженість дій держав-членів, розробляє спільні стандарти та сприяє формуванню єдиного гуманітарного простору Європейського Союзу.

Важливим напрямом діяльності DG Migration and Home Affairs є підготовка і реалізація комплексних політичних документів, що визначають підходи до інтеграції мігрантів. Серед них ключове місце займає План дій з інтеграції та інклюзії на 2021–2027 роки (Action Plan on Integration and Inclusion 2021–2027) [65]. Цей документ є рамковою стратегією ЄС, спрямованою на створення рівних можливостей для всіх мешканців Союзу, незалежно від їхнього етнічного походження, релігії чи соціального статусу. План передбачає реалізацію принципу «двосторонньої інтеграції», тобто взаємного процесу, у якому не лише мігранти мають адаптуватися до приймаючого суспільства, але й суспільство, у свою чергу, повинно створювати сприятливі умови для їхньої участі у громадському житті, освіті, працевлаштуванні та культурному обміні.

У документі особливий акцент зроблено на дотриманні цінностей Європейського стовпа соціальних прав, який гарантує рівний доступ до базових послуг, освіти, охорони здоров'я, житла та соціального захисту. Інтеграція розглядається не лише як соціальний чи культурний процес, а як повноцінна складова політики сталого розвитку, орієнтована на людський потенціал, інклюзію та активну громадянську участь. План дій передбачає створення інклюзивних освітніх програм, розвиток мовної компетентності мігрантів, підтримку місцевих ініціатив і громадських організацій, що сприяють міжкультурному діалогу, а також розробку механізмів моніторингу ефективності інтеграційних заходів.

Європейська комісія реалізує низку програм і ініціатив, спрямованих на утвердження спільних європейських цінностей. Серед них особливої уваги заслуговує ініціатива «Європейський спосіб життя» (European Way of Life), метою якої є популяризація демократичних засад, прав людини, рівних можливостей і соціальної справедливості як основи мирного співіснування різних культур і релігій у межах Європейського Союзу. Ця ініціатива не лише сприяє утвердженню єдності на основі спільних цінностей, але й підкреслює важливість взаємоповаги, діалогу та громадянської відповідальності [53].

Так, на рівні Європейського Союзу формується цілісна система політичних і управлінських інструментів, покликана не лише регулювати потоки міграції, а й забезпечувати сталу інтеграцію новоприбулих у соціальний, економічний і культурний простір Європи. Ці заходи базуються на поєднанні правових норм, адміністративних рішень та гуманітарних принципів, які разом створюють підґрунтя для розбудови інклюзивного, відкритого і толерантного європейського суспільства.

Європейська система забезпечення прав людини та інтеграції мігрантів спирається на діяльність кількох ключових інституцій, які формують аналітичну, консультативну та координаційну основу міграційної та антидискримінаційної політики. Одним із центральних органів у цій сфері є Європейське агентство з фундаментальних прав (FRA). Це спеціалізована установа Європейського Союзу, що здійснює систематичний моніторинг стану дотримання прав людини в державах-членах, зокрема прав мігрантів, біженців та національних меншин [55]. FRA збирає статистичні й соціологічні дані, проводить широкомасштабні опитування населення, аналізує законодавчу базу та практику її застосування.

Агентство регулярно готує звіти, аналітичні огляди та тематичні дослідження, у яких виявляє проблемні сфери, що потребують політичного або адміністративного втручання. До таких сфер належать випадки дискримінації за етнічною чи релігійною ознакою, недотримання трудових прав мігрантів, неформальна зайнятість, а також зростання проявів расизму,

ксерофобії та етнічної ворожнечі. На основі отриманих результатів FRA розробляє рекомендації для органів влади ЄС та національних урядів, спрямовані на вдосконалення правових механізмів захисту, підвищення ефективності інтеграційних програм та формування культури рівності й поваги до прав людини.

Важливу роль у європейській інфраструктурі управління міграційними процесами відіграє Європейське агентство у справах притулку (EUAA), яке до 2022 року було відоме як Європейське агентство з питань притулку (EASO). Основним завданням цього органу є підтримка держав-членів ЄС у реалізації спільної системи надання притулку, уніфікація процедур розгляду заяв, забезпечення гуманних умов перебування шукачів притулку та сприяння їх подальшій соціальній інтеграції. Агентство надає країнам технічну допомогу, розробляє методичні матеріали, координує роботу експертів у кризових ситуаціях, а також організовує навчальні програми для фахівців, які працюють із біженцями. Окрім цього, EUAA здійснює моніторинг виконання державами-членами міжнародних зобов'язань у сфері захисту прав шукачів притулку, що забезпечує єдність гуманітарних стандартів у межах ЄС.

Особливе місце у європейському механізмі боротьби з дискримінацією та расизмом посідає Європейська комісія проти расизму та нетерпимості (ECRI) дорадчий орган Ради Європи, який, хоча і не входить до структури ЄС, тісно співпрацює з його інституціями у питаннях прав людини. ECRI розробляє загальні рекомендації політики, що визначають стандарти протидії расизму, дискримінації, антисемітизму, ісламофобії та інших форм нетерпимості. Вона проводить періодичні оцінки політики держав-членів, аналізує їхні національні законодавства та формує рекомендації щодо удосконалення національних стратегій інтеграції, виховання толерантності та попередження дискримінаційних практик [52].

Додаткову підтримку у формуванні цілісного європейського простору прав людини надають мережі співпраці між національними інституціями. Зокрема, Мережа співпраці національних омбудсменів і агенцій із прав

людини (ENOUGH) забезпечує обмін досвідом, координує практики реагування на випадки порушення прав мігрантів і меншин, а також ініціює спільні розслідування та тематичні дослідження. Ця мережа сприяє виробленню єдиних європейських підходів до моніторингу дотримання прав людини на рівні держав-членів.

Окремо варто відзначити діяльність мережі «Sirius», що спеціалізується на питаннях освіти дітей мігрантів і біженців. Її основна мета полягає у створенні рівних умов доступу до якісної освіти для всіх дітей, незалежно від їхнього походження, а також у розробленні педагогічних стратегій, які сприяють інклюзії та міжкультурній взаємодії в освітньому середовищі. Мережа об'єднує науковців, освітян, політиків і громадських активістів, які працюють над пошуком ефективних рішень для подолання освітніх бар'єрів і підвищення соціальної мобільності молодих мігрантів.

У межах європейського простору формується комплексна інституційна система, яка поєднує аналітичні, правозахисні, освітні та управлінські інструменти. Її діяльність спрямована не лише на фіксацію порушень чи розробку рекомендацій, а й на створення стійких механізмів інтеграції, формування культури толерантності та зміцнення соціальної згуртованості у багатокультурному середовищі сучасної Європи.

Європейський Союз також приділяє значну увагу фінансовому забезпеченню політики інтеграції, розглядаючи економічну підтримку як один із ключових чинників ефективного впровадження міграційної та соціальної політики. Фінансування інтеграційних процесів здійснюється через низку цільових фондів і програм, які спрямовані на розвиток спроможностей держав-членів у сфері міграційного управління, соціальної інклюзії та підвищення рівня залучення мігрантів до суспільного життя.

Головним інструментом фінансування у цій сфері виступає Фонд притулку, міграції та інтеграції (Asylum, Migration and Integration Fund – AMIF), розрахований на період 2021–2027 років, із загальним бюджетом близько 11 мільярдів євро [48]. AMIF є структурним фінансовим механізмом

Європейського Союзу, що забезпечує підтримку держав-членів у реалізації спільної політики в галузі притулку, легальної міграції, інтеграції та повернення мігрантів. Його основна мета полягає у зміцненні інституційної, організаційної та соціальної спроможності країн ЄС у сфері регулювання міграційних процесів, сприянні розвитку законних каналів міграції та підтримці інтеграції громадян третіх країн у приймаючі суспільства.

Кошти з фонду AMIF спрямовуються на широкий спектр практичних заходів, серед яких — організація мовних курсів для мігрантів, навчальні програми з громадянської освіти, культурної адаптації та ознайомлення з європейськими цінностями. Окрему увагу приділено підтримці жінок-мігранток, для яких створюються спеціальні адаптаційні програми, що поєднують навчання, психологічну підтримку та допомогу у працевлаштуванні [56]. Фонд також фінансує ініціативи місцевих громад і неурядових організацій, які реалізують проекти соціального посередництва, міжкультурного діалогу та запобігання дискримінації.

Поряд із AMIF важливу роль у фінансуванні інтеграційної політики відіграє Європейський соціальний фонд плюс (European Social Fund Plus – ESF+), що охоплює широкий спектр заходів у сфері зайнятості, освіти, соціальної інклюзії та боротьби з бідністю. ESF+ спрямовує ресурси на підвищення кваліфікації мігрантів, розвиток навичок, необхідних для доступу до ринку праці, та підтримку підприємництва серед осіб із міграційним походженням. Одним із прикладів є програми цифрової освіти, які фінансувалися за рахунок ESF+ і передбачали спільне навчання місцевих мешканців і мігрантів, що сприяло не лише професійній адаптації, але й соціальній взаємодії та формуванню довіри у місцевих громадах [78, с.4].

Крім зазначених фондів, Європейський Союз реалізує додаткові фінансово-інституційні механізми у межах Регламенту «Urban Agenda», який орієнтований на підвищення ролі міст у розробці й реалізації політик сталого розвитку. У межах цього документа функціонує спеціальний напрям — «включення мігрантів і біженців», що передбачає партнерство між урядами,

муніципалітетами та громадянським суспільством. Його завданням є розробка локальних стратегій інтеграції, обмін найкращими практиками та створення умов для ефективного використання потенціалу мігрантів у місцевих економіках [21].

Фінансові інструменти ЄС також тісно координуються з ініціативами Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР), Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) та інших міжнародних партнерів, які долучаються до спільного фінансування соціальних і освітніх проєктів, спрямованих на підвищення рівня соціальної згуртованості, розвиток інфраструктури прийому мігрантів і запобігання маргіналізації етнічних спільнот. Такі програми не лише зміцнюють економічну стійкість приймаючих регіонів, але й формують інклюзивну європейську модель співжиття, що поєднує гуманістичні цінності, солідарність і відповідальне управління міграцією.

Так ЄС встановив директиви проти дискримінації (Директива 2000/43/ЕС про расову дискримінацію, 2000/78/ЕС про дискримінацію на робочому місці тощо), які поширюють антидискримінаційні норми на мігрантів. Стаття 21 Хартії Європейських прав визнає право на рівність перед законом незалежно від раси чи походження [8]. У пріоритетах – Антирасистський план дій ЄС (2020–2025), що закріплює заходи зі зниження проявів ненависті до мігрантів та національних меншин. Також Програма «Цивільні свободи, справедливість та внутрішні справи» (реформа фондів) передбачає заходи з розвитку можливостей інтеграції [47].

Європейський Союз послідовно формує правову базу, спрямовану на захист прав людини, запобігання дискримінації та забезпечення рівності можливостей для всіх осіб, незалежно від їхнього етнічного походження, релігії, національності чи соціального статусу. Особливу увагу ЄС приділяє боротьбі з расизмом і ксенофобією, оскільки ці явища становлять загрозу не лише для окремих осіб, а й для демократичних засад функціонування Союзу.

Ключовими нормативними актами у сфері антидискримінаційної політики є директиви Європейського Союзу, які створюють спільні стандарти для всіх держав-членів і зобов'язують їх адаптувати національне законодавство до єдиних європейських норм. Серед найважливіших документів варто виокремити Директиву 2000/43/ЕС, відому як *Директива про расову рівність*, яка забороняє будь-які форми дискримінації на підставі раси чи етнічного походження. Її положення поширюються на сфери працевлаштування, освіти, соціального забезпечення, охорони здоров'я, житлової політики та доступу до товарів і послуг. Цей документ установлює юридичні механізми захисту прав осіб, які зазнали дискримінації, а також вимагає від держав створення спеціалізованих органів, відповідальних за моніторинг та розгляд скарг [8].

Другим базовим документом є Директива 2000/78/ЕС, або *Директива про рівність у сфері зайнятості*, яка забороняє дискримінацію на робочому місці за ознаками релігії, переконань, віку, інвалідності чи сексуальної орієнтації. Її положення гарантують рівний доступ до працевлаштування, професійної підготовки та кар'єрного зростання. У поєднанні з Директивою 2000/43/ЕС вона формує правовий каркас, який охоплює як внутрішніх громадян ЄС, так і мігрантів із третіх країн, забезпечуючи їхній правовий захист від дискримінаційних практик на всіх рівнях трудових відносин [8].

Правові принципи рівності й недискримінації отримали своє найвище закріплення в Хартії основних прав Європейського Союзу, що має статус первинного права ЄС. Згідно зі статтею 21 Хартії, «забороняється будь-яка дискримінація, зокрема на підставі статі, раси, кольору шкіри, етнічного або соціального походження, генетичних ознак, мови, релігії чи переконань, політичних чи будь-яких інших поглядів, належності до національної меншини, майнового стану, народження, інвалідності, віку або сексуальної орієнтації» [8]. Це положення є фундаментом для усієї антидискримінаційної політики ЄС, забезпечуючи рівність перед законом для кожної особи, включно з мігрантами та шукачами притулку.

Важливим стратегічним документом у цій сфері є Антирасистський план дій ЄС на 2020–2025 роки (EU Anti-Racism Action Plan 2020–2025), ухвалений Європейською Комісією у 2020 році. Цей план спрямований на зменшення проявів ненависті, расизму, ксенофобії та дискримінації, а також на посилення соціальної інтеграції представників етнічних меншин і мігрантських спільнот. Документ передбачає створення національних координаторів з питань антирасизму, удосконалення системи збору даних щодо злочинів на ґрунті ненависті, посилення відповідальності за мову ворожнечі в медіа та мережі Інтернет, а також підвищення участі етнічних меншин у прийнятті політичних рішень [47]. План має комплексний характер і охоплює правовий, освітній та комунікаційний виміри, сприяючи зміцненню культури рівності в усіх сферах суспільного життя.

Водночас антидискримінаційна політика ЄС реалізується і в межах Програми «Цивільні свободи, справедливість та внутрішні справи», що є частиною більшої фінансової архітектури Союзу, спрямованої на підтримку реформ і розвиток інституцій демократичного врядування [47]. У межах цієї програми передбачено заходи з підвищення правосвідомості, удосконалення системи захисту прав людини, формування умов для інтеграції вразливих груп населення, включно з мігрантами, біженцями та особами без громадянства. Вона також стимулює розвиток співпраці між державами-членами у питаннях правосуддя, недискримінації, протидії мові ворожнечі та зміцнення міжкультурного діалогу.

У сукупності ці документи створюють єдину європейську нормативну систему, що гарантує кожній особі рівні права та можливості, незалежно від етнічного чи соціального походження. Така політика формує правове підґрунтя для інтеграції мігрантів, сприяє зменшенню соціальної напруги та забезпечує розвиток інклюзивного європейського суспільства, заснованого на принципах справедливості, солідарності та поваги до людської гідності [8; 47].

Європейський форум з міграції (EMF), організований Європейським економічно-соціальним комітетом у співпраці з Комісією, щорічно об'єднує

представників громадянського суспільства, регіональних влад і ЄС для обміну досвідом інтеграції. Форум замінив Європейський форум інтеграції (2009–2014) і сприяє кращій координації між рівнями влади. Є також Європейська інтеграційна мережа (EIN) та Дорожня карта інтеграції, що забезпечують обмін дослідженнями і кращими практиками між країнами. Місцевий аспект підсилюють ініціативи на рівні міст і громад (зокрема, проект URBACT «Соціальна інтеграція»), які фінансуються з євроінвестицій.

Узагальнено, інституційна архітектура ЄС зосереджена на координації дій у сфері інтеграції та забезпеченні прав мігрантів: Комісія формулює політику (плани дій, регламенти), агентства надають технічну підтримку та дані, а фонди фінансують конкретні програми інтеграції (курси мови, профорієнтація, освіта). Одночасно ЄС стимулює солідарність – наприклад, механізм «перерозподілу» біженців між країнами в рамках AMIF [26]. Зусилля доповнюються міжурядовими інструментами Ради ЄС і Ради Європи (рекомендації ECRI, резолюції ПАРЕ) щодо толерантності та включення, що поширюють практики протидії ксенофобії [37].

Хоча основні рамки задає ЄС, кожна держава-член реалізує політику інтеграції через власні інституції. На національному рівні це переважно міністерства внутрішніх справ, соціальної політики або спеціальні агентства з питань міграції. Наприклад, у Німеччині існують федеральні відомства з інтеграції іммігрантів (BAMF), які організовують мовні курси та видають сертифікати інтеграції; у Нідерландах імміграційна служба СБІ, що координує програми адаптації та працевлаштування. На місцевому рівні поширені інтеграційні центри, школи, культурні центри та консультаційні ради (міські союзи інтеграції), де проводять курси мови, інформаційні семінари для новоприбулих та заходи «знайомства культур» для місцевого населення. Такі інститути працюють часто за підтримки муніципалітетів та Асоціації місцевих властей ЄС (CALRE) є головними виконавцями інтеграції на місцях.

Юридичні механізми реалізуються через національне законодавство з урахуванням європейських директив. Наприклад, багато країн запровадили

національні стратегії інтеграції (як рекомендує ECRI), включаючи чіткі цілі та механізми міжвідомчої координації. Водночас на локальному рівні часто створюють ради з міжнаціональних відносин та уповноважених із прав меншин, які виконують функцію мосту між громадою та владою. Практичні інструменти на нац./лок. рівнях – це курси мови й професійної підготовки, програми опіки за біженцями, програми толерантності в школах (напр., ЄС-фінансовані EDUCARE, T-FED проєкти з боротьби з ксенофобією) тощо.

Україна, як країна-кандидат у члени ЄС, має адаптувати і впроваджувати аналогічні механізми. На рівні законодавства варто імплементувати європейські директиви проти дискримінації та розробити Національну стратегію інтеграції мігрантів/біженців, як того вимагають стандарти Ради Європи [30]. Доцільно створити при уряді міжвідомчий координаційний орган із залученням громадських спілок, а також розширити мережу центрів адаптації мігрантів на місцях. Україна може скористатися досвідом ЄС, зокрема – брати участь у європейських програмах фінансування та партнерства (наприклад, програма AMIF після набуття статусу члена) для розвитку курсів української мови та освіти громадян. Також важливо розвивати інклюзивні політики, поширювати практики міжкультурних зустрічей і толерантної освіти (натхненням можуть слугувати висновки ECRI про відкритість до культурного різноманіття). Застосування такого досвіду ЄС допоможе зменшити соціальну напругу і створити умови для успішної інтеграції в українське суспільство як самих мігрантів, так і внутрішньо переміщених осіб [6].

Інституційні механізми ЄС зосереджені на багаторівневій координації інтеграції (Єврокомісія, агенції, фонди), комплексному підході (правовому та практичному) і залученні громадянського суспільства. Усі ці механізми спрямовані на те, щоб побудувати відкриті, толерантні суспільства, де кожен матиме рівні можливості, незалежно від походження, у відповідності з фундаментальними цінностями ЄС.

2.4. Актуальні напрями вдосконалення публічного управління у сфері етнополітики

В Європейському Союзі етнополітика розглядається як невід’ємна складова соціальної згуртованості та інтеграції [2]. У ЄС підкреслюють, що успішна політика інтеграції етнічних та мігрантських спільнот – ключовий елемент ефективного управління міграційними процесами [70]. На цьому підґрунті країни ЄС поступово впроваджують реформи публічного управління етнополітикою у кількох основних напрямках:

Удосконалюються організаційні структури та створюються міжвідомчі платформи для координації етнополітики. Європейська Комісія дотримується «багатостороннього» підходу – співпрацює як з національними органами, так і з різними зацікавленими сторонами (громадськими організаціями, експертами, місцевою владою тощо) [56]. Наприклад, у рамках ромської політики при наявності спеціальних контактних пунктів засновано Національні ромські платформи – консультативні механізми, що залучають представників громадянського суспільства і ромських спільнот до розробки, впровадження та оцінки національних стратегій [70].

На рівні ЄС закріплено основні принципи недискримінації етнічних груп (ст. 2, 3 Договору про ЄС; ст. 21 Хартії прав). В останні роки ЄС прийняв низку стратегій і законодавчих ініціатив, спрямованих на поглиблення рівності. Зокрема, 2020–2021 рр. затверджено Європейський антиросійський план (2020–2025) і Ромську стратегічну рамку (2020–2030), які встановлюють комплексний підхід до соціального включення та захисту меншин. До того ж оновлюються директиви та рекомендації, що впливають на інтеграцію (наприклад, оновлені Директива про прийняття біженців та регламент про визнання кваліфікацій містять положення з інтеграції) [12]. На національному рівні багато країн також ухвалюють цільові закони й стратегії – наприклад, план інтеграції мігрантів 2021–2027 визначає пріоритетні сфери (освіта,

зайнятість, житло, здоров'я) і передбачає активне використання європейських фондів [56].

Використання цифрових технологій стало невід'ємною частиною сучасного управління етнічними та міграційними процесами. ЄС закликає до впровадження електронних сервісів для мігрантів і меншин – від онлайн-реєстрації до дистанційного навчання мови і доступу до інформаційних ресурсів [54]. Дослідження Migration Policy Institute відзначають, що цифрові інструменти впливають на всі етапи – від реєстрації біженців до надання соціальних послуг: «від управління кордоном до обробки заяв і надання інтеграційних послуг цифровізація не залишає жодної сфери поза увагою» [75]. Це обіцяє підвищення ефективності (через електронне ведення справ, системи штучного інтелекту тощо), але й породжує виклики – ризик упередженості алгоритмів, порушення приватності та кібербезпеки. Європейський парламент наголошує на необхідності подолання цифрового розриву: наприклад, звіт ЄП показує, що етнічні меншини значно відстають за доступом і навичками роботи з технологіями [75]. У зв'язку з цим в ЄС розробляють програми цифрової інклюзії, навчальні курси та осучаснення державних послуг.

Для підвищення легітимності етнополітики в ЄС активно залучаються громадські організації та самі етнічні спільноти. Окрім вже згаданих платформ для ромів, існують регулярні консультації з етнічними громадами при підготовці політик і звітів. Наприклад, звіти щодо виконання національних стратегій інтеграції ромів ґрунтуються не тільки на даних держав, а й на інформації громадських організацій і Європейського агентства з основних прав [27]. Залучення НУО враховують і в загальних ініціативах з боротьби з дискримінацією: громадянське суспільство рекомендують залучати на всіх етапах – від планування до моніторингу результатів.

У європейській практиці системи моніторингу інтеграції та захисту меншин є обов'язковими елементами політик. Наприклад, Ромська стратегія передбачає публікацію імплементаційних звітів раз на два роки – на їх основі

Комісія оцінює виконання завдань, здійснює проміжну та кінцеву оцінки. Так само для мігрантів створено інструменти вимірювання успіху інтеграції: в ЄС діє система спільних індикаторів (погоджена на конференції в Сарагосі 2010 року), що охоплюють освіту, зайнятість, громадянську участь тощо. В оновленому Плані дій з інтеграції 2021–2027 передбачено електронний Progress Tracker, який фіксує виконання запланованих кроків [45]. Завдяки цьому влада може гнучко коригувати політики та бачити, де зберігаються прогалини.

На основі європейського досвіду можна запропонувати такі напрями удосконалення етнополітичного управління в Україні:

1. Запровадити або реформувати органи, відповідальні за етнополітику, слід як системну інституційну ініціативу з чітко виписаними повноваженнями, процедурою підзвітності та ресурсним забезпеченням. До складу такої структури може входити національна консультативна платформа, яка об'єднує представників державних інститутів, місцевих органів влади, наукової спільноти, неурядових організацій та делегованих представників етнічних громад (включно з молодіжними і жіночими представництвами). Орган матиме мандат на регулярний діалог із меншинними спільнотами, підготовку ґрунтовних аналітичних звітів, розроблення політик інтеграції і рекомендацій з імплементації міжнародних стандартів, координацію міжвідомчих програм на національному та місцевому рівнях, а також моніторинг ефективності заходів і реагування на інциденти дискримінації.

Функціонально орган повинен поєднувати консультативно-аналітичні та операційні завдання: проводити регулярні консультації і публічні слухання, збирати й узагальнювати дані про соціально-економічний стан етнічних груп, координувати діяльність інтеграційних центрів і освітніх програм, ініціювати навчальні модулі для державних службовців з питань міжкультурної комунікації, а також адмініструвати механізми скарг і позапроцесуального вирішення конфліктів. Рекомендується створити регіональні представництва

або мережу контактних осіб у територіальних громадах для забезпечення локальної чутливості політик і швидкого реагування на кризи [39].

Для забезпечення прозорості і довіри до нової інституції необхідно закріпити її статус у нормативно-правових актах (порядок формування, склад, строки діяльності, джерела фінансування), встановити механізми звітування перед парламентом і громадськістю (щорічні публічні звіти, відкриті дані), передбачити незалежний моніторинг ефективності та внутрішні запобіжники від політичної інструменталізації (ротація квот для представників громад, заборона домінування однієї політичної сили у складі, конкурсні процедури призначення керівництва). Ключовими елементами впровадження мають стати виділення стабільного бюджетного фінансування, план підвищення кваліфікації працівників, інформувальна кампанія для громад і створення чітких індикаторів оцінювання результатів (наприклад, показники доступу до освіти, працевлаштування, рівня повідомлених випадків дискримінації та термінів їх розгляду). Така комплексна модель забезпечить постійний, інституалізований діалог із меншинними громадами та ефективну координацію дій на різних рівнях влади, зменшить розрив між нормативними гарантіями і їхньою практичною реалізацією. [39].

2. Ухвалити комплексну стратегію етнополітики, що враховуватиме положення міжнародних договорів і приклади ЄС (як це зроблено у Ромській стратегічній рамці). Підсилити антиксенофобські й антидискримінаційні закони, уточнити механізми реалізації прав меншин. Національну стратегію можна розробити з чіткими цілями в освіті, охороні здоров'я та працевлаштуванні – як це передбачає План інтеграції ЄС [36].
3. Запровадити державні онлайн портали та мобільні додатки, доступні мовами національних меншин, слід у межах комплексної цифрової стратегії, яка поєднує технічну розробку з участю представників відповідних громад, забезпеченням доступності та довгостроковим фінансуванням. Платформи повинні мати зручний мультимовний інтерфейс, механізми якісного професійного перекладу та локалізації

контенту з урахуванням культурних особливостей, можливості роботи в умовах обмеженого інтернет з'єднання та офлайн доступ до критичних сервісів. Важливо передбачити інтеграцію з діючими електронними урядовими системами для забезпечення взаємодії послуг, захист персональних даних на рівні, що відповідає національному та європейському законодавству, а також впровадити стандарти доступності для людей з інвалідністю. Паралельно з технічним впровадженням необхідно інвестувати в підвищення цифрової грамотності вразливих громад через навчальні програми, мобільні цифрові хаби в місцевих центрах, тренінги для лідерів громад та співпрацю з неурядовими організаціями, що мають досвід роботи з меншинними групами. Соціальний супровід включає інформування про наявні сервіси, гарячі лінії з підтримки на мовах громад і прості покрокові інструкції, що підвищать довіру та користування платформами. Для оцінки ефективності слід запровадити індикатори доступу та використання послуг, збір зворотного зв'язку від користувачів і регулярний аудит цифрової інклюзії, а фінансова модель має поєднувати державне фінансування, грантові механізми та партнерство з приватним сектором для забезпечення стійкості і масштабованості ініціативи [14].

4. Впровадити механізми участі громадянського суспільства в ухваленні рішень – наприклад, залучати лідерів меншин до робочих груп з питань етнополітики чи інтеграції. Надихнутися прикладом ЄС, де громадськості довіряють збирати дані та давати оцінки реалізації програм [29].
5. Розробити набір індикаторів ефективності етнополітики слід як комплексну систему показників, що включає індикатори вводу (ресурси та програми), індикатори діяльності (реалізовані заходи), індикатори результату (коротко- і середньострокові зміни, наприклад доступ до освіти, працевлаштування, володіння державною мовою) та індикатори впливу (рівень соціальної згуртованості, зниження випадків дискримінації, зміни в сприйнятті міжгрупових відносин), а також спеціалізовані показники для

оцінювання мовних прав, участі меншин у місцевому самоврядуванні та доступу до адміністративних послуг. Дані слід збирати системно, поєднуючи адміністративні реєстри, цільові опитування, вибіркові соціологічні дослідження й якісні оцінки, при цьому обов'язковою має стати розшифровка за етнічною ознакою, віком, статтю, регіоном і статусом мігранта для виявлення нерівностей, з одночасним забезпеченням стандартів захисту персональних даних і анонімізації, отриманням інформованої згоди та дотриманням національного і європейського законодавства щодо конфіденційності. Для оперативного контролю і прозорості рекомендується впровадити цифрові інструменти, такі як онлайн трекери впровадження стратегій і інтерактивні дашборди з відкритими даними, що дозволять відображати базові лінії, щорічні цільові значення і фактичні досягнення, автоматизовано агрегувати дані з різних відомств і забезпечувати доступ зацікавленим сторонам. Моніторинговий цикл має включати встановлення базової лінії, проміжні оцінки щоквартально або щопівроку, детальні оцінки ефективності щорічно і незалежні зовнішні аудити через кожні три-п'ять років; результати повинні публікуватися у зрозумілому форматі і супроводжуватися рекомендаціями щодо корекції політик. Важливо інтегрувати механізми зворотного зв'язку від громад у процес моніторингу, залучати представників меншин до розробки індикаторів і інтерпретації результатів, а також передбачити систему раннього попередження, що спрацюватиме при перевищенні порогових значень ризиків соціальної напруги і вимагатиме оперативного втручання адміністраторів політик.

Ключовим у всіх цих напрямках є запозичення передових академічних і практичних напрацювань ЄС, від аналітичних звітів і наукових досліджень до практичних кейсів упровадження реформ. Саме системна оцінка міжнародного досвіду дозволить Україні сформулювати ефективну етнополітичну стратегію та зменшити соціальні ризики, пов'язані з етнічною різноманітністю [7].

Висновок до РОЗДІЛУ 2.

Проведений аналіз показав, що ефективність державних підходів до міжетнічних відносин у країнах ЄС значною мірою зумовлена інституційною зрілістю, різницею міграційних навантажень та способом поєднання правових гарантій із локальними практиками; західно- та північноєвропейські моделі з розвиненими програмами інтеграції та широкою мережею місцевих ініціатив демонструють вищі показники інклюзії порівняно з країнами, де панують більш асиміляційні підходи, при цьому існує помітна варіативність у застосуванні європейських стандартів відповідно до національних особливостей.

Аналіз управлінських рішень показав, що ефективна профілактика соціальної напруги на етнічному ґрунті спирається на системний і багаторівневий підхід, у якому поєднуються правові, соціальні, освітні, економічні та комунікаційні інструменти. Центральним елементом є соціальні інвестиції, спрямовані на підвищення рівня інтеграції етнічних меншин через розвиток мовних і культурних центрів, створення програм безкоштовного вивчення державної мови, підтримку освіти та професійної підготовки, а також розширення доступу до ринку праці через механізми пільгового працевлаштування та підтримку підприємництва у громадах меншин. Важливою складовою залишається конституційно-правова база, що гарантує рівність і недискримінацію, оскільки саме правові норми створюють підґрунтя для реалізації політик соціальної справедливості та захисту громадянських прав незалежно від етнічного походження. Не менш значущим є розвиток механізмів участі громадянського суспільства, зокрема залучення представників етнічних спільнот до процесу прийняття рішень, розроблення локальних програм інтеграції, створення дорадчих рад при органах влади та забезпечення доступу до механізмів громадського контролю. Ефективні стратегії передбачають координацію між різними рівнями управління - центральним, регіональним і місцевим - з метою узгодження національних

стратегічних документів із потребами конкретних територіальних громад. Практика країн Західної Європи свідчить, що профілактика міжетнічної напруги потребує раннього впровадження інклюзивних політик, які формують культуру взаємоповаги та довіри, а також поєднання державних програм із локальними ініціативами, що дозволяє забезпечити адресність і чутливість політик до потреб різних груп населення. Так, успішна етнополітика базується на балансові між правовим регулюванням, соціальними програмами, громадською участю та постійним моніторингом стану міжетнічних відносин.

Огляд інституційних механізмів показав, що багаторівнева координація (наднаціональні агенції, національні департаменти, муніципальні центри) і комплексний підхід (синергія правових інструментів та практичних програм) є ключовими для забезпечення толерантності й інтеграції; важливу роль відіграє також активне залучення громадянського суспільства та цілеспрямований пакет програм, спрямованих на інтеграцію в освіті, працевлаштуванні та соціальній сфері.

У напрямках вдосконалення публічного управління простежуються чіткі тренди: створення міжвідомчих платформ і національних стратегій інтеграції, впровадження моніторингу та оцінювання результатів, орієнтація на «мейнстрімінг» політик (заходи для всього населення), а також адаптація моделей через локальні інструменти (місцеві ради, уповноважені з прав меншин, інтеграційні центри); ці кроки підвищують гнучкість реагування на виклики і посилюють зв'язок між європейськими стандартами та національною практикою.

У підсумку, зібрані матеріали свідчать, що сталий результат у сфері управління етнонаціональними викликами досягається через поєднання правової гармонізації, інституційної координації та адресних соціально-освітніх інвестицій - за умови, що політики будуть диференційованими, локально чутливими та підкріпленими механізмами моніторингу й участі громадян, що робить європейський досвід важливою основою для адаптації й удосконалення національних стратегій.

ВИСНОВОК

Здійснено комплексне дослідження етнонаціональних викликів у країнах ЄС у політико-управлінському вимірі з використанням системного, порівняльно-політологічного, інституційного та емпіричного підходів. Нижче подані висновки, які відповідають поставленим завданням і відображають ключові результати теоретичного та прикладного аналізу.

Проаналізовано історіографію та методологічні підходи до дослідження міжетнічних процесів, що дозволило визначити основні етапи формування наукових традицій і теоретичних шкіл, які вплинули на сучасне розуміння етнополітичної проблематики. У рамках історіографічного аналізу встановлено, що міжетнічні відносини досліджувалися у різних дисциплінарних площинах - від класичних етнологічних і соціологічних концепцій до новітніх політико-управлінських теорій, орієнтованих на практичне застосування. Системний підхід дав змогу розглядати етнонаціональні процеси як цілісну соціальну систему, у межах якої взаємодіють політичні інститути, правові норми, культурні коди та соціальні практики. Порівняльно-політологічний метод дозволив зіставити різні моделі управління етнічним розмаїттям у країнах Європейського Союзу, виявити їхні структурні відмінності, рівень адаптації до глобальних викликів і специфіку політичних культур. Історико-генетичний підхід сприяв простеженню еволюції етнополітичних концепцій - від ідей культурного плюралізму та мультикультуралізму до сучасних моделей інтеграції й громадянської інтеграції. Інституційний метод дав змогу зосередитися на функціонуванні органів влади, механізмах прийняття рішень та нормативно-правовій базі, що визначає державну політику у сфері міжетнічних відносин. Соціокультурний підхід підкреслив роль ідентичності, символічного простору, мови та комунікації як ключових чинників формування етнополітичної поведінки.

Систематизовано європейську модель управління культурним різноманіттям, яка охоплює широкий спектр підходів – від асиміляційного та

мультикультуралістського до інтеграційного, інтеркультуралістського, постмультикультуралістського й підходу управління різноманіттям. Її еволюція відображає перехід від політики пасивного співіснування культур до активної інклюзії та соціальної згуртованості, що базується на визнанні цінності культурного різноманіття як ресурсу розвитку. Асиміляційні моделі, характерні для держав із потужною національною ідентичністю, роблять акцент на інтеграції мігрантів через прийняття мови, цінностей і норм домінантної культури. Мультикультуралістський підхід, навпаки, визнає автономність культурних спільнот і забезпечує інституційну підтримку для збереження їхніх традицій, мови та релігії. Згодом він поступився місцем інтеграційному та інтеркультуралістському підходам, які передбачають взаємодію культур, розвиток міжкультурного діалогу та створення спільного громадянського простору. У сучасній практиці дедалі більшого значення набуває управління різноманіттям (*diversity management*), спрямоване на ефективне використання культурних відмінностей у державному та корпоративному управлінні як чинника інноваційності та соціальної стабільності. Вибір конкретної моделі у країнах ЄС залежить від історико-політичних традицій, рівня економічного розвитку, масштабів міграційних процесів, а також інституційної спроможності держави забезпечити баланс між правами меншин, інтеграційними потребами та загальнонаціональною єдністю.

Досліджено правові засади діяльності органів влади у сфері етнічної політики: проаналізовано наднаціональні інструменти та національні нормативно-правові акти, встановлено роль і повноваження ключових інституцій у забезпеченні недискримінації та прав меншин, а також визначено проблеми імплементації європейських стандартів на національному рівні, пов'язані з інституційною спроможністю й політичною волею.

Виявлено особливості реалізації державної політики у сфері міжетнічних відносин у країнах Західної Європи, які характеризуються багаторівневістю, гнучкістю та орієнтацією на інтеграцію через соціальну

взаємодію. У цьому регіоні сформувалися різні практики – від республіканської моделі рівності прав і обов’язків, притаманної Франції, до інтеркультуралістських міських ініціатив, що активно впроваджуються у Швейцарії, Іспанії та Нідерландах. Західноєвропейські країни поєднують законодавче забезпечення недискримінації з практичними програмами соціальної адаптації, міжкультурного діалогу та освіти, спрямованими на зміцнення суспільної згуртованості. Важливою тенденцією є посилення ролі місцевого рівня управління: муніципалітети стають ключовими виконавцями політики інтеграції через створення центрів культурного обміну, консультаційних рад, громадських платформ і шкільних програм толерантності. Успішна реалізація міжетнічної політики забезпечується міжвідомчою координацією між міністерствами, органами місцевої влади, громадськими організаціями та освітніми установами. Виявлено також стійку тенденцію до поєднання правового регулювання з адресними соціально-освітніми ініціативами, які підтримують активну участь етнічних меншин у прийнятті рішень, розвиток їхніх спільнот і формування культури громадянської відповідальності.

Окреслено управлінські рішення щодо запобігання соціальній напрузі на етнічному ґрунті: проаналізовано комплекс превентивних заходів (мовні та освітні програми, заходи з працевлаштування, антидискримінаційні ініціативи, місцеві платформи діалогу), визначено чинники успішності: рання інтеграція, сталі фінансові ресурси, системний моніторинг і залучення громадянського суспільства та вказано на потребу оцінювання ефективності через індикатори соціальної згуртованості.

Визначено інституційні механізми забезпечення толерантності та інтеграції мігрантів: встановлено важливість багаторівневої координації (наднаціональний, національний, місцевий), ролі уповноважених і омбудсменів, інтеграційних центрів та партнерств з НУО, а також необхідність поєднання «мейнстрімінгу» політик із цілеспрямованими програмами для вразливих груп і механізмами збору даних та моніторингу.

Сформульовано актуальні напрями вдосконалення публічного управління у сфері етнополітики, які відповідають сучасним викликам європейської інтеграції та внутрішньої трансформації державного управління. Запропоновано посилити інституційну координацію між центральними та місцевими органами влади, створити ефективні міжвідомчі платформи для узгодження рішень у сфері етнонаціональної політики та забезпечення постійного діалогу з представниками етнічних спільнот. Доцільним є впровадження стандартизованих індикаторів оцінювання результатів етнополітичних програм, що дозволить здійснювати системний моніторинг їх ефективності, прозоро відстежувати динаміку соціальної інтеграції та виявляти проблемні зони. Особливу увагу слід приділити розвитку локальних інструментів інтеркультурного діалогу – муніципальних рад, культурно-освітніх центрів, програм міжкультурного навчання, які сприяють взаєморозумінню та згуртованості громад. Важливим напрямом модернізації є інтеграція цифрових стратегій у сферу етнополітики, зокрема створення онлайн-платформ для комунікації з громадами, поширення достовірної інформації та протидії дезінформації, що здатна провокувати міжетнічну напругу. Адаптація європейських практик управління культурним різноманіттям має здійснюватися з урахуванням національних реалій, кризових (воєнних і міграційних) умов, забезпечуючи баланс між безпековими потребами держави та захистом прав національних меншин.

Загалом, поставлена мета реалізована: отримані результати дозволили обґрунтувати рекомендації з удосконалення державної етнополітики шляхом поєднання правової гармонізації, інституційної координації та цілеспрямованих соціально-освітніх заходів, адаптованих до національних реалій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Interfax-Ukraine. Майже 60% ромів стикалися з проблемами доступу до шкільної освіти - дослідження. Інтерфакс-Україна. 2024. URL: https://ua.interfax.com.ua/news/press-conference/1023745.html?utm_source=chatgpt.com
2. Адамик В. В., Стахова Н. Трансформація європейської міграційної політики в умовах глобальних та регіональних викликів. Вісник економіки. 2022. № 3. С. 137. URL: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.03.137>
3. Антонюк О. В. Основи етнополітики : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Міжрегіон. акад. упр. персоналом, 2005. 432 с.
4. Беліченко О. Сучасні глобальні проблеми етнонаціональної політики України: на прикладі правового регулювання статусу національних меншин. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: "Юридичні науки". 2024. Том. 11, № 3 (43), С. 9-15. URL: <https://doi.org/10.23939/law2024.43.009>
5. Верменич Ю. В. Виклики конфліктів ідентичностей у контексті загроз інформаційній та культурній безпеці України. Український історичний журнал. 2024. № 2. С. 5–23. URL: <https://doi.org/10.15407/uhj2024.02.005>
6. Вітман К. М. Державне регулювання міжнаціональних відносин : навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти. К. М. Вітман, Т. М. Краснопольська. Одеса : Фенікс, 2021. 40 с.
7. Вітман К. М. Етнонаціональна політика постсоціалістичних країн: моделі, особливості, проблеми : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К. М. Вітман, Т. М. Краснопольська. Одеса : Фенікс, 2020. 32 с.
8. Вітман К. М. Сучасні тенденції етнополітичних процесів : навчально-методичний посібник для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти. К. М. Вітман, Ю. В. Завгородня. Одеса : Фенікс, 2021. 61 с.

9. Войналович В. А., Кочан Н. Релігійний чинник етнополітичних процесів на Донбасі: історія і сучасність = Релігія, політика та етнічність на Донбасі: минуле і сьогодення. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2014. 300 с.
10. Гребенюк О. Р. Особливості українського контексту у використанні міжнародного досвіду постконфліктної інтеграції молоді. Публічне управління та соціальна робота. 2025. Т. 1. С. 41–45. URL: <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2025-1-6>
11. Данілова А. Дослідження міжкультурної взаємодії в контексті «іншології» – український та закордонний науковий контекст. Українська культура : минуле, сучасне, шляхи розвитку (напрямок культурологія). 2025. № 50. С. 393–401. URL: <https://doi.org/10.35619/ucpmk.50.990>
12. Дац, Андрій. «Міжнародні стандарти та європейська практика у сфері протидії дискримінації». Актуальні проблеми правознавства, № 2, Осі. 2024, С. 145-50. URL: <https://doi.org/10.35774/>.
13. Денисюк Ж. З. Українська культурна ідентичність як основа національної стійкості та культурної політики. Культурологічний альманах. 2025. № 1. С. 309–315. URL: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.1.35>
14. Драпак М. І. Роль європейської інтеграції в трансформації законодавств Румунії та Словаччини щодо прав національних меншин. Політичне життя. 2022. № 4. С. 22–30. URL: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2022.4.3>
15. Дяків В. Культурна та етнічна ідентичність у сучасних реаліях розвитку медіа: рейтинг ринкових сил та потенціалу. Архів наук. 2024. Том 74, № 6. С. 65–73. URL: <https://doi.org/10.62227/as/74609>
16. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління : збірник. № 2 (26), 2023. Київ : ПрАТ “ВНЗ “Міжрегіональна Академія управління персоналом”, 2023. 68 с.
17. Етнополітика в Україні в умовах сучасних суспільно-політичних змін: реальний стан, виклики, перспективи : монографія / автор. кол.: Войналович В. А. (керівник, наук. ред.), Єленський В. Є., Кулик В. М.,

- Малиновська О. А., Набок С. В., Поліщук Ю. М., Рябчук М. Ю. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2023. 424 с.
18. Етнополітичні чинники консолідації сучасного українського суспільства. ред. кол. О. Рафальський (голова), В. Войналович, М. Рябчук. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2020. 336 с.
 19. Європейська правда. Кожен десятий житель Франції є іммігрантом – дослідження. Європейська правда. 2023. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/03/30/7158936>.
 20. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2025. URL: <https://ipiend.gov.ua>.
 21. Інтеграція України до внутрішнього ринку ЄС в умовах війни: виклики та можливості : [звіт]. Галина Трипольська, Геннадій Рябцев, Леонід Віткін, Михайло Жернаков, Микита Полотайко, Наталія Форсюк, Оксана Губренко, Олена Ковальова, Олена Мініч, Степан Берко, Вероніка Мовчан ; ГО "Український центр європейської політики", Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні. - Київ : [б. в.], 2023. 62 с.
 22. Кичкирук, Т. С. Хантінгтон і його концепція цивілізацій . Студії гуманітарних наук: педагогіки, психології, філософії, 11(3), 2020. с. 114-118. . URL: <https://doi.org/10.31548/hspedagog2020.03.114>
 23. Климончук В. В., Арделі О. В. Становлення української ідентичності та національно-державотворення в сучасну добу XIX ст. Вісник Національного технічного університету України. Політологія. Соціологія. Юриспруденція. 2021. № 4(48). С. 49–53. URL: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2020.4\(48\).232691](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2020.4(48).232691)
 24. Кобетяк А.В. Релігійна толерантність і національна безпека в контексті загальної теорії політики України. Суспільство і безпека. 2025. № 2(8). С. 22–27. URL: [https://doi.org/10.26642/sas-2025-2\(8\)-22-27](https://doi.org/10.26642/sas-2025-2(8)-22-27)
 25. Кондур В. А. Реалізація та захист прав ромської національної меншини в Україні. Вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.

2024. Т. 1, № 85. С. 202–208. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.1.27>
26. Кормич Л. І. Євроінтеграція, міжнародне публічне управління та безпека : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Л. І. Кормич, Т. М. Краснопольська. Одеса : Фенікс, 2020. 60 с.
27. Костенко В. Механізм спільної міграційної політики ЄС: еволюція та складові. Grani. 2023. Т. 26, № 4. С. 36–44. URL: <https://doi.org/10.15421/172372>
28. Костенко В. Механізм спільної міграційної політики ЄС: еволюція та складові. Grani. 2023. Т. 26, № 4. С. 36–44. URL: <https://doi.org/10.15421/172372>
29. Костенко В. Політика інтеграції мігрантів в єс як чинник демократичної політичної стабільності. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління. 2023. № 2(68). С. 80–87. URL: [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2\(68\)-11](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2(68)-11)
30. Крижов Д. В. Міграційна політика ЄС: особливості та перспективи реалізації (2015-2025 рр.) : кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістр за спеціальністю „6.291.00.01 Міжнародні відносини“ Даниїл Владиславович Крижов. Львів, 2024. 85 с.
31. Круглий стіл на тему міжконфесійних відносин відбувся у м. Вінниці в рамках Програми Ради Європи «Інтеркультурні міста» – Вінницька обласна військова адміністрація. Офіційний вебсайт – Вінницька обласна військова адміністрація. 2018. URL: https://www.vin.gov.ua/upravlinnia-u-spravakh-natsionalnostei-ta-relihii/11553-kruhlyi-stil-na-temu-mizhkonfesiinykh-vidnosyn-vidbuvsia-u-m-vinnytsi-v-ramkakh-prohramy-rady-yevropy-interkulturni-mista?utm_source=chatgpt.com.
32. Лопатська Н. М. Нація, націоналізм та національна ідентичність: історіографічний аспект дослідження. Culturological almanac. 2023. № 2. С. 89–94. URL: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.2.11>

- 33.Майборода Олександр Микитович - Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2025. URL: https://ipiend.gov.ua/employee/majboroda-oleksandr-mykytovych/?utm_source=chatgpt.com
- 34.Майбутнє ромської громади в Україні: можливості відновлення та інтеграції. ДЕСС. 2024. URL: https://dess.gov.ua/maybutnie-romskoi-hromady-v-ukraini-mozhlyvosti-vidnovlennia-ta-intehratsii/?utm_source=chatgpt.com
- 35.Малиновська О. А. Сучасний розвиток міграційної політики ЄС та міграційні перспективи України. Демографія та соціальна економіка – Демографія та соціальна економіка. 2021. Т. 44, №. 2. С. 92–109.
- 36.Микуленко М. В. Інтеграція гендерної складової в міграційну політику ЄС: пошук науково обґрунтованих підходів. М. В. Микуленко. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 21 березня 2025 р.) ; у 2-х ч. Ч. І. Дніпро : ДДУВС, 2025. С.426-429
- 37.Пивоварова М. О. Міграційна політика ФРН (2014-2025 pp.) : кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістр за спеціальністю „6.291.00.01 Міжнародні відносини“ Марія Олексіївна Пивоварова. Львів, 2024. 664 с.
- 38.Пожар А., Пантелеймоненко А. Перспективи та проблеми європейської інтеграції України. Економіка та суспільство. 2024. № 65. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-43>
- 39.Полюх Р. «Самостійна україна» миколи міхновського. Молодий вчений. 2022. № 10 (110). С. 34–38. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-10-110-8>
- 40.Рафальський О. О. Консолідація українського суспільства: етнополітичний вимір. Київ : Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. 400 с.

- 41.Ребет Л. Теорія нації. Мюнхен : Вид-во “Сучасна Україна”, 1955. 199 с.
- 42.Регулятор провів консультації з питання ромофобії – Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення. Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення – офіційний веб сайт. 2023. URL: https://webportal.nrada.gov.ua/regulator-proviv-konsultatsiyi-z-pytannya-romofobiyi/?utm_source=chatgpt.com.
- 43.Сичов В. В. Досвід Королівства Швеція з міграційної політики в процесі зближення України з ЄС. Історико-політичні проблеми сучасного світу. 2020. № 41. С. 194–204. URL: <https://doi.org/10.31861/mhpi2020.41.194-204>
- 44.Сліпецька Ю., Була С. Інтеграція біженців/мігрантів у країнах єс: проблеми та перспективи. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління. 2025. № 1(77). С. 176–185. URL: [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-1\(77\)-25](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-1(77)-25)
- 45.Слободян О. Філіпчук Л. Потреби та виклики організацій громадянського суспільства, що працюють з мігрантками та мобільним населенням. Звіт за результатами дослідження К.: Аналітичний центр Cedoss, 2021. 51 с.
- 46.Смалійчук Г. Інтеграція українських вимушених мігрантів у Польщі: контекст зворотної міграції. Смалійчук Ганна. Проблеми і перспективи поствоєнної розбудови України : матеріали міжнар. наук. практ. конф., м. Київ, 7–8 груд. 2023 р. М-во освіти і науки України, Маріупол. держ. ун-т [та ін.] ; [редкол.: М. В. Трофименко (голова) та ін.]. Київ : МДУ, 2023. С. 406–408.
- 47.Стасюк Я.Г. Розвиток міграційних процесів в ЄС : магістер. дипломна робота : 292, Міжнародні економічні відносини. Стасюк Яна Григорівна ; наук. керівник Лещенко К.А. ; КНЕУ ім. Вадима Гетьмана, Ф-т міжнар. економіки та менеджменту, Каф. європ. Економіки і бізнесу. Київ, 2025. 99 с.
- 48.Сучасні виклики для міграційної політики: правові, освітні та історичні аспекти : матеріали III науково-практичного круглого столу, Суми, 20

- червня 2025 р. / ред. колегія: В. М. Завгородня, А. М. Куліш та ін. Суми: Сумський державний університет, 2025. 95 с.
49. У Луцьку стартував проєкт в межах Програми Ради Європи «Інтеркультурні міста» «МІСТА ВЗАЄМНОСТІ: Інтеграція через міжкультурний діалог». Офіційний сайт Луцької міської ради. 2025. URL: https://www.lutskrada.gov.ua/publications/u-lutsku-startuvav-proiekt-v-mezhakh-prohramy-rady-ievropy-interkulturni-mista-mista-vzaiemnosti-intehratsiia-cherez-mizhkulturnyi-dialoh?utm_source=chatgpt.com.
50. Українські вимушені мігранти: інтеграція, ідентичність, повернення : Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, 25 травня 2023 р. Львів, 2023. 315 с. URL: <https://miok.lviv.ua/?p=22856>.
51. Хом'як А. Інтеграція мігрантів у європейські суспільства: інтеграційна політика та громадська думка. Вісник Національного технічного університету України. Політологія. Соціологія. Юриспруденція. 2019. № 3(43). С. 139–146. URL: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2019.3\(43\).195706](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2019.3(43).195706)
52. Цимбалюк Д. І. Сучасні детермінанти інтеграції українських мігрантів у ринок праці ЄС. Бізнес Інформ. 2024. Т. 3, № 554. С. 235–242. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-3-235-242>
53. Шепель О. Цифрова та фінансова інклюзія міжнародних мігрантів в приймаючих країнах. Економіка та суспільство. 2023. № 58. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-55>
54. Янович А. Механізми адаптації, інтеграції та асиміляції вимушених мігрантів у приймаючий соціум: зарубіжний досвід. Економіка та суспільство. 2023. № 56. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-68>
55. Asylum, Migration and Integration Fund (2021-2027). Migration and Home Affairs. 2025. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/funding/asylum-migration-and-integration-funds/asylum-migration-and-integration-fund-2021-2027_en#:~:text=,by%20migration%20and%20asylum%20challenges.

56. Autochthonous minorities in Europe. <https://fuen.org/>. 2025. URL: <https://fuen.org/en/article/Autochthonous-minorities-in-Europe#:~:text=According%20to%20official%20numbers%20of,regarded%20as%20“languages%20without%20a>.
57. Basic Law for the Federal Republic of Germany, Article 3 Paragraph 3 1st sentence - Minderheitensekretariat. Minderheitensekretariat. 2025. URL: <https://www.minderheitensekretariat.de/en/german-basic-law-article-3-paragraph-3-first-sentence/#:~:text=The%20German%20Basic%20Law%20Grundgesetz,the%20time%20being%20in%20the>
58. Belgium | Multiculturalism Policies in Contemporary Democracies. Queen's University Canada. 2025. URL: [https://www.queensu.ca/mcp/immigrant-minorities/resultsbycountry-im/belgium-im#:~:text=interculturalism,%20typically\)%20is%20apparent,In%20Belgium's](https://www.queensu.ca/mcp/immigrant-minorities/resultsbycountry-im/belgium-im#:~:text=interculturalism,%20typically)%20is%20apparent,In%20Belgium's).
59. Berg M. Refugee Integration in Germany: The Interplay of Othering, Digital Exclusion, and Identity Negotiation. *Journal of International Migration and Integration*. p. 235–254. 2025. URL: <https://doi.org/10.1007/s12134-025-01238-0>
60. Bolmberg G. EU Policy on Immigration and Integration: Multiculturalism or Assimilation?. *Journal of Autonomy and Security Studies*. 2020. Vol. 4, no. 2. P. 92–114.
61. Boucher F., Maclure J. Moving the debate forward: interculturalism's contribution to multiculturalism. *Comparative Migration Studies*. 2018. Vol. 6, no. 1. URL: <https://doi.org/10.1186/s40878-018-0078-2>
62. Choquet S. Models of Integration in Europe. La Fondation Robert Schuman le centre de recherches et d'études sur l'Europe. 2017. URL: <https://www.robert-schuman.eu/en/european-issues/0449-models-of-integration-in-europe>.
63. Chukwu H. O., Obidiaju A. Cultural Diversity and the Challenge of Inter-Ethnic Conflict in Nigeria. *EAS Journal of Humanities & Social Sciences*. 2020. Vol. 2, no. 3. URL: <https://doi.org/10.36349/EASJHCS.2020.V02I03.009>.

64. Communication from the commission to the European parliament, the council, the european economic and social committee and the committee of the regions/ action plan on integration and inclusion 2021-2027. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020DC0758&rid=3#:~:text=The%20European%20way%20of%20life,and%20a%20duty%20for%20all>
65. Constitution of the Italian Republic. Homepage | Senato della Repubblica. 2025. URL: https://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione_inglese.pdf#:~:text=Art,by%20means%20of%20appropriate%20measures.
66. Constitution of the Republic of Poland. European Union Agency for Fundamental Rights. 2025. URL: <https://fra.europa.eu/en/law-reference/constitution-republic-poland-20#:~:text=provision%20shall%20not%20infringe%20upon,connected%20with%20their%20cultural%20identity>.
67. Diversiteit en inclusiviteit in Amsterdam | Website Onderzoek en Statistiek. Onderzoek en Statistiek | Website Onderzoek en Statistiek. 2022. URL: https://onderzoek.amsterdam.nl/publicatie/diversiteit-en-inclusiviteit-in-amsterdam?utm_source=chatgpt.com.
68. EU integration policy. Migration and Home Affairs. 2025. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/migrant-integration/eu-integration-policy_en#:~:text=To%20be%20successful,%20integration%20should,also%20with%20many%20other%20stakeholders.
69. Eurostat. Language selection | European Commission. 2025. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/migration-asylum/migrant-integration#:~:text=The%20integration%20of%20third,economy%20that%20works%20for%20all>.
70. France 1958 (rev. 2008) Constitution - Constitute. Constitute. 2025. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/France_2008#:~:text=Fran

ce%20shall%20be%20an%20indivisible,,organised%20on%20a%20decentralized%20basis.

- 71.Gozdecka D. A., Ercan S. A., Kmak M. From multiculturalism to post-multiculturalism: Trends and paradoxes. Journal of Sociology. 2014. Vol. 50, no. 1. P. 51–64. URL: <https://doi.org/10.1177/1440783314522191>
- 72.Groot D. d. EPRS | European Parliamentary Research Service. Members' Research Service, 2024. 12 p.
- 73.Hungary 2011 (rev. 2016) Constitution - Constitute. Constitute. 2025. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Hungary_2016#:~:text=Nationalities%20living%20in%20Hungary%20shall,educated%20in%20their%20native%20languages.
- 74.Implications of the Digital Transformation on Different Social Groups / L. Mazzoni et al. European University Institute, 2024.
- 75.Konaté, S., & Maussen, M. (2024). Report on the socio-economic contexts of cities: Minorities, exclusion and discrimination in Amsterdam. European Union. 2024. P. 89.
- 76.Linguistic diversity in the EU. Multilingualism, translation and language-based AI services. 2025. URL: https://translation.ec.europa.eu/languages-eu-why-multilingualism-matters/linguistic-diversity-eu_en#:~:text=24.
- 77.Mid-term review of the Commission Action Plan on Integration and Inclusion 2021-2027. Brussels : European Commission, 2025.
- 78.Migrant integration in Germany. Migration and Home Affairs. 2025. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/migrant-integration/migrant-integration-hub/eu-countries-updates-and-facts/migrant-integration-germany_en#:~:text=Later,%20the%20Meseberg%20Declaration%20on,Forder n,%20or%20'support%20and%20demand'.
- 79.MigrationOnline.cz. 2025. URL: <https://migrationonline.cz/en/e-library/act-on-the-rights-of-members-of-national->

- minorities#:~:text=After%20ten%20years,%20the%20act,to%20national%20and%20ethnic%20minorities.
80. Multiculturalism in dominant ethnic populations: A transnational profile analysis / A. Rochira et al. *International Journal of Intercultural Relations*. 2024. Vol. 103. P. 102051. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2024.102051>
81. Netherlands | Multiculturalism Policies in Contemporary Democracies. Queen's University Canada. 2025. URL: <https://www.queensu.ca/mcp/immigrant-minorities/resultsbycountry-im/netherlands-im#:~:text=,Integration%20Act%20broadened%20compulsory%20integration.>
82. OECD, Working Together for Local Integration of Migrants and Refugees, OECD Publishing, Paris. 2018. 193 p. . URL: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264085350-en>
83. Perederii O. Reforming the legislation on national minorities of Ukraine in the context of europeization of the legal system of Ukraine (theoretical and legal aspect). *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*. 2022. Vol. 1, no. 73. P. 19–23. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.73.3>
84. Perkins V. The Illusion of French Inclusion: The Constitutional Stratification of French Ethnic Minorities. *law.georgetown*. 2019. URL: <https://www.law.georgetown.edu/mcrp-journal/in-print/volume-11-issue-2-fall-2019/the-illusion-of-french-inclusion-the-constitutional-stratification-of-french-ethnic-minorities/#:~:text=true%20magnitude%20of%20such%20inequality,in%20France%20because%20both%20public.>
85. Peruzzi Castellani B. The European Ideal of an Inclusive City: Interculturalism and “Good Social Practices” in Barcelona. *Social Inclusion*. 2023. Vol. 11, no. 3. URL: <https://doi.org/10.17645/si.v11i3.6793>
86. Rights of Minorities. Startseite – BMEIA - Außenministerium Österreich. 2025. URL: <https://www.bmeia.gv.at/en/rights-of-minorities#:~:text=The%20Austrian%20Federal%20Constitution%20calls,1955>

87. Roma strategy 2030. ДЕCC. 2025. URL: https://dess.gov.ua/roma-strategy-2030-eng/?utm_source=chatgpt.com.
88. Schimmelfennig F. The choice for differentiated Europe: an intergovernmentalist theoretical framework. *Comparative European Politics*. 2019. Vol. 17, no. 2. P. 176–191. URL: <https://doi.org/10.1057/s41295-019-00166-5>
89. Silhol G. Régler l'heure de religion : l'enseignement de la religion catholique comme dispositif administratif entre les écoles publiques italiennes et l'Église catholique. *Social Compass*. 2019. Vol. 66, no. 2. P. 198–210. URL: <https://doi.org/10.1177/0037768619833311>
90. Spain - Minority Rights Group. Minority Rights Group. 2025. URL: <https://minorityrights.org/country/spain/#:~:text=Francisco%20Franco%20who%20died%20in,autonomous%20communities,%20and%20there%20are>.
91. Sweden | Multiculturalism Policies in Contemporary Democracies. Queen's University Canada. 2025. URL: <https://www.queensu.ca/mcp/immigrant-minorities/resultsbycountry-im/sweden-im#:~:text=,When%20it%20comes%20to%20integration>.
92. Toggenburg G. N. Diversity and the EU Charter of Fundamental Rights: Principles vs. practice. *EURAC Research*. 2025. URL: <https://www.eurac.edu/en/blogs/midas/diversity-and-the-eu-charter-of-fundamental-rights-principles-vs-practice>.
93. Yusuf T. M., Monday O. S. Intergovernmental Conflict in Nigeria: A Federalism Framework for Understanding Causes, Consequences, and Solutions. *Ilomata International Journal of Social Science*. 2025. Vol. 6, no. 3. P. 1035–1047. URL: <https://doi.org/10.61194/ijss.v6i3.1721>
94. Zanfrini L., Monaci M. Between Ambitions and Ambivalences: Cross-cultural Diversity Management and Immigrant Integration. *Business and Management Studies*. 2017. Vol. 3, no. 1. P. 10. URL: <https://doi.org/10.11114/bms.v3i1.2211>

ДОДАТКИ

Додаток А

Порівняльна характеристика реалізації державної політики у сфері
міжетнічних відносин у країнах ЄС (станом на 2025 рік)

Країна	Частка меншин / осіб, народжених за кордоном	Основні етнічні групи / меншинні громади	Правова база та державні програми	Інституційні органи	Ключові виклики	Оцінка ефективності політики
Австрія	22,1%	Хорвати, словенці, угорці, турки	Закон про етнічні спільноти (1976), Програма інтеграції 2017–2025	Федеральне міністерство інтеграції	Інтеграція мігрантів, збереження культурної рівноваги	Висока, системна підтримка меншин
Бельгія	18% (46% у Брюсселі)	Франкомовні, фламандці, німці, марокканці, турки	Конституційне закріплення мовних спільнот	Регіональні уряди, Комісія рівності	Мовна поляризація, імміграція	Середня, стабільна завдяки федералізму
Болгарія	3,3%	Турки, роми	Конституція 1991, Нац. стратегія інтеграції ромів 2012–2025	Рада етнічних і інтеграційних питань	Соціальна інтеграція ромів	Середня, проблемна щодо ромів
Хорватія	<5%	Серби, угорці, роми	Закон про права нацменшин (2002)	Урядовий офіс з прав меншин	Політична участь сербів	Висока, узгоджена з ЄС
Кіпр	~1%	Турки-кіпріоти, мароніти	Конституція 1960, програми примирення ООН	МЗС Кіпру, Бюро меншин	Поділ острова, відсутність діалогу	Низька, конфліктна
Чехія	<5%	Словаки, роми, в'єтнамці	Закон про права нацменшин (2001)	Рада уряду з питань меншин	Інтеграція нових іммігрантів	Висока, стабільна
Данія	13,3%	Фарерці, гренландці, мусульмани	Закон про самоврядування Гренландії, Антидискримінаційний акт	Міністерство во імміграції та інтеграції	Баланс між культурною автономією і контролем міграції	Висока, з обмеженнями
Естонія	25%	Росіяни, українці	Закон про громадянство (1995, ред.	Міністерство культури	Інтеграція російськомовних	Середня, прогресивна

			2023), Програма інтеграції			
Фінляндія	10%	Шведи, саамі	Конституція, Акт про мови (2003), Політика щодо саамів	Парламентський комітет у справах саамів	Баланс між двомовністю і імміграцією	Висока
Франція	~10%	Магрибці, африканці, баски	Конституція, Декрет 2016 про рівність	Міністерство внутрішніх справ	Відсутність визнання меншин, асиміляція	Середня
Угорщина	~14%	Роми, німці, словаки	Закон про права меншин (1993), Нац. стратегія інтеграції ромів	Державний секретаріат меншин	Інтеграція ромів	Середня
Ірландія	22,6%	Тревелери, поляки, британці	Закон про рівність (2000), Стратегія інтеграції 2017–2026	Відділ рівності уряду Ірландії	Соціальна інтеграція нових громад	Висока
Італія	8%	Німці, словенці, французи, роми	Закон про автономії (1999), Стратегія інтеграції мігрантів	Міністерство внутрішніх справ	Інтеграція мігрантів і регіональні сепаратизми	Середня
Латвія	37%	Росіяни, білоруси, українці	Закон про громадянство (1994), Програма інтеграції 2021–2027	Міністерство культури	Інтеграція російськомовних	Середня
Литва	15%	Поляки, росіяни, білоруси	Конституція, Закон про меншини (2015)	Департамент нацменшин	Мовна інтеграція	Висока
Люксембург	51%	Португальці, французи, бельгійці	Конституція, Програма «Соціальна інтеграція»	Міністерство сім'ї та інтеграції	Висока імміграція	Висока
Мальта	30,8%	Британці, африканці, араби	Закон про імміграцію (2017)	Міністерство внутрішніх справ	Управління міграцією	Середня
Нідерланди	16%	Турки, марокканці, суринамці	Закон про рівність (2015), Політика інтеграції 2022	Міністерство соціальної політики	Ісламська інтеграція	Висока
Польща	3%	Німці, українці,	Закон про меншинні мови (2005),	Уповноважений уряду	Інтеграція біженців	Висока

		білоруси, литовці	Розширена хартія мов 2019	з питань меншин		
Португа лія	5%	Африканці, бразильці	Закон про рівність (2017), Програма «Portugal Intercultural»	Висока комісія міграції	Інтеграція африканців	Висока
Румунія	11%	Угорці, роми, німці	Конституція, Закон про нацменшини (2007)	Департаме нт міжетнічни х відносин	Соціальна ізоляція ромів	Середня
Словачч ина	16%	Угорці, роми, русини	Конституція, Програма розвитку меншин (2015)	Офіс уряду у справах меншин	Інтеграція ромів	Середня
Словені я	10%	Італійці, угорці, боснійці	Конституція, Закон про права меншин (2018)	Міністерст во культури	Демографі чне старіння	Висока
Іспанія	11%	Каталонці, баски, галіси, латиноамер иканці	Конституція 1978, Закон про автономії	Регіональн і уряди	Сепаратизм , імміграція	Середня
Швеція	20,6%	Саамі, фінни, сирійці	Закон про нацменшини (2009), Політика інтеграції 2023	Міністерст во культури	Інтеграція біженців	Висока
Німеччи на	20,2%	Турки, поляки, сирійці	Закон про інтеграцію (2016), Програма «Deutschland integriert»	Федеральн е відомство міграції та біженців (BAMF)	Інтеграція мігрантів	Висока

Порівняльну характеристику розроблено автором на основі даних Eurostat, Європейської комісії, Council of Europe / FCNM, Migration Data Portal (IOM) та CIA World Factbook.

Додаток Б

Порівняльна таблиця запобіжних програм у країнах ЄС

Країна / рівень	Основні програми та заходи	Ключові особливості
Бельгія	Універсальна політика «співіснування в розмаїтті» з 2000-х; Фламандський «спрямований підхід» (навчальні, соціальні програми з інтеграції іммігрантів); Комісія з міжкультурного діалогу (2004 р.); Бельгійська Харта різноманітності (2005).	Федерована структура: регіони самі вирішують більшість питань інтеграції. Пріоритет на «життя разом» через загальні соціальні проекти та консультації з громадами.
Нідерланди	Упроваджено обов'язковий курс «громадянської інтеграції» (від 1998 р.); Обов'язкові мовні іспити та громадянські тести (від 2003 р., розширені 2007 р.); Плани інтеграції на локальному рівні; Фінансування програм для інтеграції дітей іммігрантів у школі.	Суворі політика асиміляції: іммігранти мають активно опановувати державну мову й суспільні цінності. Відсутня окрема підтримка етнічних ініціатив чи "плюралізм цінностей".
Німеччина	Національні плани інтеграції 2007, 2012, 2018 рр. із цілями в сфері освіти, працевлаштування, держслужби; «Мезеберзька декларація» 2016 (принцип «підтримки й вимоги»); Системні мовні/підготовчі курси (Integrationskurs); Інтеграційні саміти з широкою участю суспільства.	Двоступінчастий підхід: держава надає ресурси (курси, вакансії, фінансову підтримку), але розраховує на активні кроки з боку мігрантів. Застосовується загальний соціальний захист без виділених групових привілеїв.
Франція	Contrat d'Accueil et d'Intégration (2007) – пакети послуг для новоприбулих (мова, працевлаштування); Програми розвитку міст для інтеграції (покращення житла у зонах напруженості); Цільові програми освіти й працевлаштування для молоді іммігрантів; Інститути з питань громадянства/присяги.	Інтеграція проходить переважно через загальнонаціональні інституції (школу, роботу, війська), без підкреслення етнічної ідентичності. Діяльність спрямована на підвищення рівності шансів для всіх громадян.
Швеція	Закони про антидискримінацію та повага до нацменшин у Конституції; Інтеграційна політика 1997 р. (омбудсман із етнічних меншин); Мовні та професійні курси для новоприбулих; Рівні права та обов'язки незалежно від походження; Підтримка культурних ініціатив меншин (субсидії, культурні центри).	Ранній приклад «мультикультуралізму»: важливість збереження мов і звичаїв меншин закріплена у правилах. Наразі інтеграція «вбудовується» в усі сфери (освіту, охорону здоров'я, працевлаштування) з акцентом на рівні можливості.

Рада ЄС / Єврокомісія	Рекомендації щодо національних планів інтеграції меншин (особливо ромських) eurodiaconia.org ; План дій з інтеграції та інклюзії 2021–2027 (освіта, зайнятість, житло, охорона здоров'я); Фінансові інструменти (АМІФ) та обмін передовим досвідом між країнами.	Єдиний стратегічний простір: встановлюються орієнтири й фінансуються програми, але практична реалізація здійснюється на національному/регіональному рівні. Акцент на загальні цілі – освіта, робота, житло, – як засоби запобігання конфліктам.
-----------------------	--	---

Розроблено автором на основі офіційних документів Європейської Комісії, Ради ЄС, Eurostat, OECD, а також національних стратегій інтеграції Німеччини, Франції, Бельгії, Нідерландів та Швеції.